

BATI'DA İSLAM ÇALIŞMALARINA FARKLI BİR YAKLAŞIM: MACAR ASILLI ALMAN ORYANTALİST MİKLOS MURANYİ VE YÖNTEMİ*

Rahile KIZILKAYA YILMAZ**

Abdülhamit UĞURLU***

Öz

Oryantalizmin güçlü ekollerinden birisi hiç şüphesiz Alman oryantalizmidir. İslâm'ın temel kaynaklarının tamamına hayli eleştirel yaklaşan ve Alman oryantalizmin öncülerinden kabul edilen Ignaz Goldziher (öl. 1921), Josef Horovitz (öl. 1931) ve Joseph Schacht'ın (öl. 1969) İslâm ilimleri alanında son asırlarda ciddi mesailer harcadıkları, fikir ve iddialarıyla önemli temsilciler yetiştirdikleri bilinmektedir. Özellikle kendilerinden sonraki araştırmacıları metodoloji, iddia, kaynakları kullanma hususunda etkileyen bu ana akım oryantalistler dışında hem takip ettikleri yöntem hem de temel meselelere yaklaşım açısından farklı olan başka oryantalist araştırmacılar da vardır. Bu araştırmacılar arasında çalışmalarında uyguladığı metodoloji ve Müslümanların kaleme aldıkları eserleri etkin bir şekilde kullanmak suretiyle diğer oryantalistlerden ayrılan Macar asıllı Alman bilim adamı Miklos Muranyi'yi bilhassa zikretmek gerekir.

Hadislerin konu edindikleri dönemler hakkında tarihî birer malzemeden ibaret olduğu yönündeki kabulüyle içinden çıktığı oryantalist gelenekten önemli izler taşıyan muasır araştırmacı Muranyi, selefleri kadar şüpheli davranmamaktadır. Hicrî II. ve III. yüzyıllara ait yazma eserlerin ortaya çıkarılmasında büyük emeği bulunan Muranyi'nin kaleme aldığı eserler, gerek hadis tarihi açısından gerekse fıkıh ilmine yönelik hayli önemli sayılabilecek muhtevaya ve iddialara sahiptirler. Bu çalışmada öncelikle Muranyi'nin içinden çıktığı gelenekten farklılaşan yönlerini tespit edilebilmek için Alman oryantalizmi hakkında kısaca bilgi verildi. Daha sonra sırasıyla Muranyi'nin hayatı ve çalışmaları üzerinde duruldu, onu oryantalist paradigma içerisinde farklı kılan hususlara temas edildi. Muranyi'nin mesaisinin büyük bir kısmını teksif ettiği erken dönem musannefâtı hakkındaki görüşlerine yer veren bu makale, onun incelemelerinin merkezinde konumlandığı *Muvatta'* ve telifine dair tespit ve kanaatleriyle son bulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Oryantalist Gelenek, Alman Oryantalizmi, Miklos Muranyi, İslam Çalışmaları, Hadis, Mâlikî mezhebi, Yazma eserler, Kayrevân.

* Bu makalenin yazılması sırasında *Alman Oryantalist Miklos Muranyi ve Hadis İlmine Dair Görüşleri* adlı yüksek lisans tezinden kısmen istifade edilmiştir. Bk. Abdülhamit Uğurlu, *"Alman Oryantalist Miklos Muranyi'nin Hadis İlmine Dair Görüşleri"* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), (Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Rahile Kızılkaya Yılmaz).

** Dr. Öğr. Üyesi, Marmara Üniversitesi/İlahiyat Fakültesi/Temel İslam Bilimleri Bölümü/Hadis Anabilim Dalı, <https://orcid.org/0000-0003-2711-7914>, e-mail: rahile.yilmaz@marmara.edu.tr

*** İmâm-Hatip, IGMG Islamische Gemeinschaft e.V., Ortsverband Aschaffenburg, <https://orcid.org/0000-0003-1058-5391>, e-mail: abu.ugurlu@gmail.com

A Different Approach to Islamic Studies in the West: Hungarian-born German Orientalist Scholar Miklos Muranyi and His Method

Abstract

One of the strongest schools of Orientalism is undoubtedly the German school. It is thought that Ignaz Goldziher (d. 1921), Josef Horovitz (d. 1931), and Joseph Schacht (d. 1969) -who are considered among the pioneers of German Orientalism- have a highly critical perspective to all kinds of canonical sources of Islam and they have spent serious efforts in the field of Islamic sciences for the last centuries. They are also known to educate key figures as their followers with these critical claims. There are orientalist researchers who are different, both in terms of the methodology they follow and approach for fundamental issues, apart from these mainstream orientalists who especially influenced the researchers after them in terms of methodology, theory, and study of canonical sources. Among these researchers, the Hungarian-born German scholar Miklos Muranyi should be mentioned by differentiation from others on the methodology he applied in his studies and his ability to take an effective consideration to use of the works written by Muslims.

On the contrary to his predecessors, Muranyi who bears important traces of the orientalist tradition from which he emerged with his acceptance that hadīths consist of historical material about the periods it belongs to, he is not as skeptical as they are. Miklos Muranyi's works, who had a great effort in revealing the manuscripts from the second and third centuries after Hijra, loom large in both the history of hadīth and the science of fiqh in terms of content and information. In this study, firstly, German orientalism was explained briefly to notice the differentiation of Muranyi from the tradition he was educated with. Secondly, Muranyi's life and works were emphasized, and the particular characteristic perspectives of him within the orientalist paradigm were touched upon. This article covers Muranyi's views on the early period works which he has concentrated a large part of his work, concludes with his observations and assessment.

Keywords: Orientalist Tradition, German Orientalism, Miklos Muranyi, Islamic Studies, Hadīth, Mālikī Jurisprudence, Manuscript, Kairouan.

Makalenin Dergiye Ulaştığı Tarih: 11.01.2022; Hakem ve Yayın Kurulu Değerlendirmesinden Geçen Makalenin Yayına Kabul Edildiği Tarih: 18.02.2022

Giriş

Batıda İslam ile ilgili yapılan çalışmalarda Alman oryantlizmin önemli isimleri kabul edilen Ignaz Goldziher (öl. 1921), Josef Horovitz (öl. 1931) ve Joseph Schacht (öl. 1969) İslam ile ilgili iddiaları sebebiyle kendilerine en fazla atıfta bulunulan oryantalistlerdir. Söz konusu araştırmacılar, Batı'daki İslam çalışmalarını derinden etkiledikleri gibi aynı zamanda İslâm ülkelerin-

de de yayınladıkları eserleri ve ortaya attıkları iddialarıyla bilinmektedirler. Fakat bu araştırmacıların yanı sıra ve bilhassa Türkiye'de –diğer oryantalistlerle kıyaslandığında- daha az bilinen başka isimlerin olduğu da belirtilmelidir. Bilhassa bu isimler arasında Macar asıllı muasır oryantalistlerden Miklos Muranyi'yi zikretmek gerekir. Bonn Üniversitesi'nden (Almanya) emekli olan Prof. Dr. Miklos Muranyi, İslam'ın erken dönemine yönelik geniş ilgisi ve derin çalışmalarıyla bilinmektedir. Takip ettiği metodoloji ve yararlandığı geniş literatür sayesinde hayli farklı bir çizgide çalışmalarını sürdürerek seleflerinden ayrılan Muranyi, oryantalist araştırmacılar arasında önemli bir yere sahiptir. Türkiye'deki akademik çalışmalarda kendisine ve çalışmalarına çok fazla atıfta bulunulmayan Muranyi hadis, tefsir, fıkıh gibi temel İslâm bilimlerinin erken dönemlerine ait yazma eserleri tespit etmiş, bunların büyük bir kısmının tenkidli neşrini gerçekleştirmiş ve günümüz araştırmacılarının istifadesine sunmuştur.

Türkiye'de yapılan akademik çalışmalarda Almanca kaynakların az kullanılması, çoğu zaman Alman müsteşriklerin görüşleri hakkında ikincil kaynaklardan faydalanılmasına neden olmuştur. Söz konusu durum, kimi zaman metnin ve müellifinin maksadının yanlış anlaşılmasını da beraberinde getirmiştir. Bu sebeple çalışmamızda Muranyi'nin görüşleri, bizzat kaleme aldığı Almanca çalışmalar üzerinden tespit edilip ortaya konulacak¹ ve bunların önemine yönelik değerlendirmelerde bulunulacaktır. Aşağıda öncelikle Muranyi'nin yönteminin, takip ettiği geleneğe benzerliğini ve aynı zamanda ondan farklılığını tespit etmeye imkân sağlaması düşüncesiyle Alman oryantalizminden söz edilecek, ardından Muranyi'nin ilmî kişiliğini ortaya koymak üzere eğitim hayatı ve çalışmaları tanıtılacaktır. Onu diğer oryantalistlerden farklı kılan özelliklerinin zikredileceği başlıktan sonra, özellikle ilmî mesaisini yoğunlaştırdığı erken dönem hadis musannefâtı hakkındaki kanaatlerine yer verilecektir.

I. Alman Oryantalist Gelenek

Oryantalist çalışmalarla siyaset ve sömürgeciliğin sıkı bir ilişki içerisinde bulunduğu yönündeki temel düşüncesinden hareket eden Edward W. Said (öl. 2003) *Şarkiyatçılık* kitabında daha çok filoloji çalışmalarına odaklanan ve siyasi olmaktan çok akademik bir uğraş alanı olarak Doğu'yla ilgilendiğini düşündüğü Alman oryantalizmini ele almamıştır.² Fransız ve İngiliz oryanta-

1 Bu çalışma hazırlanırken kendisine ait eserlerin incelenmesinin yanı sıra onunla gerek e-posta yoluyla gerekse yüzyüze görüşme imkânı bulunmuştur. 12.07.2018 tarihinde Almanya'da Miklos Muranyi'nin evinde yapılan röportaj, kendisinin izni olmadığı için kayıt altına alınamamıştır. Kendisiyle yapılan bir buçuk saate yakın bir mülakatta hem kendi hayatıyla hem de çalışmalarıyla alakalı önemli bilgiler aktarmıştır.

2 Edward W. Said, *Şarkiyatçılık*, çev. Berna Ülner, (İstanbul: Metis Yayınları, 7. Baskı, 2013), 28. Nitekim Said bu eksikliğini kendisi şu satırlarla hatırlatır: "Ne var ki, çalışmamın ya-

lizmiyle benzer siyasî süreci yaşamadığı gerekçesiyle Alman oryantizmini ele almadığını belirten Said'in,³ bu düşüncesi, Alman oryantizminin daha çok eski Doğu metinlerini anlama gayesiyle filolojik araştırmalara yoğunlaşmasıyla açıklanmaktadır.⁴ Said'in kitabında Alman oryantizmini ele alması hem bazı çağdaşları hem de kendisinden sonraki bazı araştırmacılar tarafından eleştirilmiştir.⁵ Ancak Alman oryantizminin siyasi iktidarla ilişkisi, bu ilişkinin boyut ve sınırlarını irdeleyen çalışmalar,⁶ Said'in Alman oryantizmi konusundaki düşüncelerinin isabetli olmadığını ortaya koyacak mahiyette Alman oryantizmi ile sömürgecilik faaliyetleri arasındaki ilişkilerin varlığını izhar etmektedir.⁷

nıltıcı olabilecek bir yönü var; yeri geldikçe yaptığım göndermeler dışında, Almanya'da, Sacy'nin görüşlerinin egemen olduğu başlangıç döneminden sonra ortaya çıkan gelişmeleri tüm ayrıntılarıyla ele almıyorum. Akademik Şarkiyatçılığı anlamayı hedefleyen, ama -birkaçı anılacak olursa- Steinthal (1823-1899), Müller, Becker, Goldziher (1850-1921), Brockelmann, Nöldeke (1836-1930) gibi araştırmacıları çok da hesaba katmayan bir çalışma ayıplanır; ben kendimi, sözümü esirgmeden ayıplıyorum." Bk. Said, *Şarkiyatçılık*, 28.

- 3 Hatta Said, bu düşüncesini bir birlik oluşturamayan Alman devletçiklerinin, sömürgeci bir oryantizm üretmemesine dayandırmaktadır. Bu konuda Said'in görüşleriyle ilgili detaylı bilgi için bk. Said, *Şarkiyatçılık*, 28-29.
 - 4 Oysa Avcı'ya göre İngiltere ve Fransa'dan farklı olarak Almanya'nın "sömürgeciliğe geç başlaması, Alman oryantizminin filoloji geleneğinden sıyrılmasını geciktirmiş" ve Alman oryantizminin siyasetle ilişki kurmasını -diğer ülkelere nazaran- ileri bir tarihe ertelemiştir. Bk. Remzi Avcı, *Kurgu ile Gerçeklik Arasında Alman Oryantalizmi* (İstanbul: Ketebe Yayınları, 2021) 18.
 - 5 *Şarkiyatçılık* eserine yönetilen eleştirileri kaydeden Wael B. Hallaq, Said'in "velut Alman Şarkiyatçılar"ı, kadın yazarlarla bizzat "Şarklılar" tarafından ortaya konan geniş bir literatürü dikkate almaması yönüyle onu eleştirdiğini ifade etmektedir. Bk. Wael B. Hallaq, *Şarkiyatçılığı Yeniden Düşünmek*, çev. Ahmet Demirhan (İstanbul: Ketebe Yayınları, 2020) 23. Bu hususta Bernard Lewis, Said'in oryantizmle sömürgecilik arasındaki ilişki olduğuna dair tezini Alman oryantizmine uygulayamayacak olması nedeniyle *Oryantalizm* eserine dahil etmemesini tenkit etmektedir. Detaylı bilgi için bk. Bernard Lewis, "The Question of orientalism", *New York Review of Books*, 24 June 1982, 49-56 (Avcı, *Alman Oryantalizmi*, 16'dan naklen).
 - 6 Alman oryantizminin iktidarla ilişkisini Carl Heinrich Becker (1876-1933) ve Martin Hartmann'ın (1851-1918) söylemleri üzerinden inceleyen bir çalışma için bk. Avcı, *Kurgu ile Gerçeklik Arasında Alman Oryantalizmi*. Becker, 1916 Prusya Kültür Bakanlığı'nda çalışan, aynı zamanda aktif olarak siyasetin içinde bulunmuş, hem Doğu dil çalışmaları, İslam arkeolojisi, sanatı, Osmanlı politikası gibi farklı çalışmalarla eser ortaya koymuş hem de siyasete aktif katılım sağlayan bir devlet adamı sıfatıyla öne çıkmıştır. Hartmann ise 1925-30 yılları arasında Kültür Bakanı olarak görev yapmıştır. Her iki oryantalistin çalışmalarında öne çıkan ana unsur, İslam'a bir kültür tarihi olarak yaklaşımları ve çalışmalarının siyasi bir nitelik taşımasıdır. Bk. Avcı, *Alman Oryantalizmi*, 21, 32.
- Susannah Heschel, "Emperyalizmin Yükselişi ve Alman-Yahudi Oryantalistlerin İslam Araştırmalarına Katılımı", *İsrailiyat: İsrail ve Yahudi Çalışmaları Dergisi* 6 (2020), Çev. Necmettin Salih Ekiz, Burak Pekcan, 55-88.
- 7 Alman oryantizmi ve Batıdaki İslam çalışmalarına etkisi hakkında şu önemli kaynaklar zikredilmeye değerdir: Ess, Josef van. "From Wellhausen to Becker: The Emergence of Kulturgeschichte in Islamic Studies". *Islamic Studies: A Tradition and Its Problems*, ed. Malcolm H. Kerr (Malibu, CA: Undena, 1980); Fraisse, Otfried. "From Geiger to Goldziher: Historical Method and its Impact on Shaping Islam", *Wissenschaft des Judentums between*

Genel olarak oryantalist çalışmaların başlangıcı, 1311 Viyana Konsülü'ne dayandırılrsa⁸ da Almanya'da oryantalist çalışmaların başlangıcı XV. yüzyıl olarak kabul edilmektedir.⁹ Alman oryantalizminin ortaya çıkışında Hristiyanlığın ilk neşet ettiği Doğu topraklarını kendi kökenlerinin kaynağı kabul etmesi zikredilebilir. Buna bir de Hristiyanlığa rakip bir din olarak görülen İslam üzerine yoğunlaşma düşüncesi eklendiğinde yapılan çalışmaların teolojik merkezli ilerlemesi kaçınılmaz olmuştur.¹⁰ Teoloji merkezli araştırmalarla başlayan, ancak daha sonra filoloji çalışmalarına yoğunlaşan Alman oryantalizminin XIX. yüzyılda yaşanan siyasi gelişmelere bağlı olarak bir "dönüşüm" yaşadığı belirtilmektedir.¹¹ XVIII. yüzyılda Grek ve Bizans uzmanı olarak bilinen ve aynı zamanda İslâm nümizmatığının kurucusu kabul edilen Johann Jacob Reiske (1716-1774)¹² ile birlikte oryantalizmle kurulan ilişkinin teolojik olmaksızın filolojik çalışmalarla da yürütülebileceği fikri ortaya çıkmıştır. Bu fikir, Alman oryantalist geleneğinin temellerinin atılmasını sağlasa¹³ da esasında söz konusu geleneğin doğmasında önemli bazı kurumların etkisinin yadsınamayacağı da söylenmelidir.¹⁴ Zira Alman oryantalistlerin düşünce ve metin üretim süreçlerinin, değişen sosyal durumlardan, siyasi koşullardan hayli etkilendiğini ortaya koyan çalışmalar, Alman oryantalizmi ile sömürgecilik faaliyetleri arasında doğrudan bir ilişki kurmayı sağlamaktadır.¹⁵

East and West: The Hungarian Connection in Modern Jewish Scholarship. Berlin, 2013.

Özellikle Heschel'in çalışmaları önem arz etmektedir. Bk. Susannah Heschel, "Emperyalizmin Yükselişi ve Alman-Yahudi Oryantalistlerin İslam Araştırmalarına Katılımı", *İsrailiyat: İsrail ve Yahudi Çalışmaları Dergisi* 6 (2020), Çev. Necmettin Salih Ekiz, Burak Pekcan, 55-88 (İlgili çalışma, şu kitabın bir bölümüne ait çeviridir: Susannah Heschel, "The Rise of Imperialism and the German Jewish Engagement in Islamic Studies", *Modern Jewish Scholarship on Islam in Context: Rationality, European Borders, and the Search for Belonging* (2019), 61-92); Susannah Heschel, "German-Jewish Scholarship on Islam as a Tool for De-Orientalizing Judaism". *New German Critique* 39/3 (117) (2012), 91-107; Susannah Heschel – Umar Ryad, *The Muslim Reception of European Orientalism: Reversing the Gaze* (Routledge, 2018).

8 Yücel Bulut, *Oryantalizmin Kısa Tarihi* (İstanbul: Küre Yayınları, 6. Basım, 2014), 6, 49, 52.
9 Avcı, *Alman Oryantalizmi*, 45.

10 Avcı, *Alman Oryantalizmi*, 47; Heschel, "Emperyalizmin Yükselişi ve Alman-Yahudi Oryantalistlerin İslam Araştırmalarına Katılımı", 63.

11 Avcı, *Alman Oryantalizmi*, 20; Heschel, "Emperyalizmin Yükselişi ve Alman-Yahudi Oryantalistlerin İslam Araştırmalarına Katılımı", 76-81.

12 Johann Jacob Reiske hakkında detaylı bilgi için bk. Hilal Görgün, "Reiske, Johann Jacob", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 12 Aralık 2021).

13 Avcı, *Alman Oryantalizmi*, 49.

14 Alman oryantalistler tarafından kurulan ilk resmî kurum DMG (Alman Doğu Araştırmaları Derneği), 1875'te Heinrich Fleischer tarafından kurulmuştur. Nitekim bu kuruluş, daha sonra kurulacak olan Alman oryantalistlerin yetişmesinde büyük katkılar sunacak olan SOS (Doğu Dilleri Enstitüsü) ve HKI kuruluşlarının ilk nüvesidir. Avcı, *Alman Oryantalizmi*, 59.

15 Heschel, çalışmasında Suzanne L. Marchand'a atıfta bulunarak 'akademisyenlerin çalışmaları ile Almanya'nın emperyalist emelleri arasındaki bağlantı'ya dikkat çekmektedir. Heschel, "Emperyalizmin Yükselişi ve Alman-Yahudi Oryantalistlerin İslam Araştırmala-

Batı'da çeşitli ülkeleri ziyaret edip, o ülkelerin kütüphanelerinde araştırmalarda bulunmakla bölgenin sosyo-kültürel ve siyasî yapısı hakkında bilgi üretmeye "Uygulamalı Oryantalizm" (Almanca, angewandte Orientalistik) adı verilmekte ve devlet tarafından kontrolü ve teşviği sağlanmaktadır. Bu akımın ilk temsilcileri Snouck Hurgronje ve Carl Heinrich Becker'dır (1876-1933).. Becker,¹⁶ araştırmacı kimliğiyle bu uygulamayı devlet memuru olarak yürütmenin yanı sıra Kültür Bakanlığı döneminde (1925-1930) bir siyasetçi olarak yönetmiştir. Ona göre bütün oryantalist araştırmacılar, kendi devletlerinin izlediği İslâm politikasına uygun çalışmalar yürüten devletin birer memurudurlar. Aynı zamanda her müsteşrik, Doğu'yu, yani İslâm/Müslüman kültürünü öğrenim seyahatleriyle ve kütüphane ziyaretleriyle tanımalıdır.¹⁷

Geçmişte Alman oryantalistler tarafından daha çok Doğu'ya ve İslâm'a karşı kimi zaman eleştirel kimi zaman menfi içeriğe sahip eleştiriler yöneltmiştir.¹⁸ Ancak İslâm'ın temel kaynaklarına şüpheli bir gözle yaklaşan Alman oryantalistler arasında günümüzde –seleflerine nispetle- daha objektif çalışmalar ortaya koyan araştırmacıların¹⁹ da olduğunu söylemek mümkündür. Bunun neticesinde geçmişte İslâm dini ile irtibatlı ve daha çok "genel" diye nitelendirilebilecek İslâm hukuku, İslâm inanç esasları veya İslâm tarihi hakkında yorumlar ve makaleler yazılırken yakın geçmişte daha spesifik konular ele alınmaktadır. Alman oryantalist gelenek hakkında yer verilen bu bilgilerden sonra çalışmamızın odak noktasını oluşturan Muranyi ve görüşlerine geçilecektir.

II. Miklos Muranyi'nin Hayatı ve Çalışmaları

Miklos Muranyi, 26 Eylül 1943'de Macaristan'ın Bacs-Kiskun eyaletine bağlı olan Kiskőrös'de (Macarca: Kiskőrös; Almanca: Körösch) dünyaya

rına Katılımı", 58. Marchand'ın *German Orientalism in the Age of Empire: Religion, Race, and Scholarship (Publications of the German Historical Institute)* (New York: Cambridge University Press, 2009) adlı kitabı, XIX. yüzyıl Almanya'sında oryantalist çalışmalarının etkisini konu almaktadır.

- 16 Heschel, "Emperyalizmin Yükselişi ve Alman-Yahudi Oryantalistlerin İslam Araştırmalarına Katılımı", 73.
- 17 Hainisch, "Gelehrten Selbstverständnis, wissenschaftliche Rationalität und politische Emotionen", *Die Welt des Islams* 32 (1992), 107-123.
- 18 Hüseyin Yaşar, *Alman Oryantalizminde Kur'an'a Bakış (Metin Analizi ve Tenkidi)* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2010); İbrahim Sarıçam, Mehmet Özdemir, Seyfettin Erşahin, *İngiliz ve Alman Oryantalistlerin Hz. Muhammed Tasavvuru* (Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2011); Özcan Taşçı, *Alman Oryantalizm Geleneği Kelam ve İslam Felsefesi Örneği* (Ankara: Nobel Yayınları, 2014); Hüseyin Polat, "Alman Oryantalistlerin Kur'an ve Tefsir Çalışmaları (Rudi Paret Örneği)" (Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Tefsir Bilim Dalı, Yüksek lisans Tezi, 2011).
- 19 Johann Wilhelm Fück (1894-1974), Gregor Schoeler, Andreas Görke gibi Alman oryantalistlerin çalışmalarında daha insafli olduklarını söylemek mümkündür. Bk. Fatma Kızıl, "Oryantalistlerin Akademik Hadis Araştırmaları: Ana Eğilimler, Yerleşik Kabuller ve Temel İddialar", *Hadis ve Sıyer Araştırmaları = Hadith and Sira Studies* 5/1 (2019), 172, 179, 184, 185, 188, 192, 195, 199.

gelmiştir. 1963 yılında Üniversite eğitimine Budapeşte'de bulunan Eötvös Loránd Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi (The Faculty of Humanities) Yakın Doğu Bilimleri Bölümü'nde başlamış, 1967 yılında mezun olmuştur. Mezuniyetinin ardından İslâmî ilimler ve Arap Dili eğitimi için bir sene Kahire Üniversitesi'nde bulunmuştur. 1968'de tekrar Budapeşte'ye dönen Muranyi, İslâmî ilimler alanında Lisansüstü eğitimine başlamış; fakat daha sonra Bonn Üniversitesi (Rheinische Friedrich-Wilhelm-Universität, Bonn) Sosyal Bilimler Fakültesi'nde İslâmî Bilimler ve Semitik/Sami Diller (İngilizce: Islamic Science, Semitic languages) hakkında araştırmalarda bulunmuştur. 1973 yılında ise Muranyi, doktora eğitimini Bonn Üniversitesi'nde "Die Prophetengenossen in der frühislamischen Geschichte" [Erken (dönem) İslâm tarihinde Sahâbe] adlı teziyle tamamlamıştır.

Alman oryantalist Muranyi'nin hayatı incelendiğinde kendisinin araştırmaya yönelik ilgisi, bilhassa tarihî kaynakların menşeinin tespitine yönelik çalışmaları göze çarpmaktadır.²⁰ Ayrıca Muranyi'nin, Arapça'nın yanı sıra farklı dillere olan vukufiyeti de dikkat çekmektedir. Onun çalışmaları arasında özellikle hadis ilminde ön plana çıkmış, birçok araştırmacı tarafından atıfta bulunulmuş eserleri vardır. *Materialien*²¹ ve *Beiträge*²² adlı kitapları -Muranyi'nin kendi ifadesiyle- onun hadis ilmine en fazla katkıda bulunduğu eserlerdir.²³ Muranyi'nin birçok alanda çalışma ortaya koyduğunu söylemek mümkündür.²⁴ Bilhassa hadis ve fıkıh alanında İmâm Mâlik (öl. 179/795) ve *Muvatta'a* yönelik çalışmalar kaleme aldığı ve Mâlikî mezhebinde uzmanlaştığı söylenebilir. Onun hadis tenkit metodu, rivâyetlerin menşesine dayanmaktadır.²⁵ O, hadisleri ve isnâdları tarihî bilgi olarak kullanmaktadır. Ona göre rivâyetler, Hz. Peygamber döneminde söylenmiş sözlerden ibaret olup belli bir kitleye hitap etmektedir.²⁶ Muranyi'nin hadis kelimesiyle bizzat Hz. Peygamber'e ait (merfû) sözleri kastettiği bilinmelidir. Sahâbe ve tâbiûna ait sözleri gelenek (Almanca, Tradition) olarak tanımlamakta, râvîler ve ehl-i hadis için de gelenekçi (Almanca, Traditionarier)²⁷ terimini

20 Muranyi'nin çalışmalarının tamamı, makalenin sonunda EK olarak verilmiştir. İlgili çalışmalar için bk. EK.

21 Muranyi, Miklos, *Materialien zur mâlikitischen Rechtsliteratur* [Mâlikî Hukuk Literatürüne Dair Çalışmalar], Wiesbaden: Harrassowitz, 1984.

22 Muranyi, Miklos, *Beiträge zur Geschichte der Ḥadīṭ- und Rechtsgelehrsamkeit der Mâlikīya in Nordafrika bis zum 5. Jh. d. H.: bio-bibliographische Notizen aus der Moscheebibliothek von Qairawān* [5. Asra Kadar Kuzey Afrika'da Hadis Tarihi ve Mâlikî Mezhebi Fıkıhına Dair Makaleler: Kayrevân Camii Kütüphanesi'nde Bio-Bibliografik Kayıtlar], Wiesbaden: Harrassowitz, 1997.

23 Bu sebepten dolayı makalede mezkur iki eseri sunmakla yetinilecektir.

24 Muranyi'nin çalışmalarındaki çeşitliliği görmek için bk. EK.

25 Muranyi, *Die Prophetengenossen*, 10.

26 Muranyi, *Die Prophetengenossen*, 11.

27 *Traditionarier* kelimesinin, oryantalist paradigma içerisinde bilinen ve kullanılan bir ifade olduğu belirtilmelidir. Bu bağlamda örneğin Schacht, aynı kelimeyi karşılamak üzere

kullanılmaktadır.²⁸ Ancak Muranyi'nin bu tabiri olumsuz anlamda kullanıldığı aşikârdır.²⁹ Zira o, *Traditionarier* olarak tanımladığı kimseler hakkında *ehlü'l-ilm bi'l-hadis*³⁰ tabirini kullanmak suretiyle ilgili şahısların hadis rivayetiyle bilinen kimseler olduğuna dikkat çekmektedir. Muranyi, sadece gelenekçi tabirini değil, rivâyet, hadis, râvî, fıkıh gibi birçok Arapça terimi de kullanmaktadır. Aşağıda öncelikle, Muranyi'nin İmâm Mâlik, *Muvatta'* ve Mâlikîlik'i konu edinen çalışmalarına yer verilecek, ardından onu oryantalist paradigma içinde farklı kılan hususlar üzerinde durulacaktır.

A. Materialien zur malikitischen Rechtsliteratur³¹

Onun, "Mâlikî hukuk literatürüne dair malzemeler" anlamına gelen ve toplam 146 sayfadan oluşan bu çalışmasındaki³² amacı Mâlikî hukuk edebiyatına ait kaynakları bu zamana kadar henüz fark edilmemiş yazma eserlerle ortaya çıkarmaktır. Muranyi, hicrî II. ve III. yüzyıllarına ait Kuzey Afrika kütüphanelerinden, bilhassa Kayrevân'daki Ulu Camii Kütüphanesi'nden tespit ettiği *Muvatta'* nüshalarını ve Mâlikî mezhebine dair edebiyatı değerlendirmektedir. Kendisinden önce de Schacht, bir makalesinde³³ Kayrevân'da bulunan Mâlikî hukuk literatürüne dair yazma eserlerden söz etmiştir.³⁴ Muran-

traditionist ifadesini kullanmıştır. Bk. Joseph Schacht, *The Origins of Muhammadan Jurisprudence* (Oxford: The Clarendon Press, 1975), özellikle "Traditionist" başlıklı bölüm için bk. 128, 253-258, ayrıca bk 40, 43,46, 47, 49, 53, 54. Schacht'ın söz konusu ifadeyi, ehl-i hadis için kullandığını söylemek mümkündür.

- 28 Muranyi, Miklos, *Die Prophetengenossen in der frühislamischen Geschichte*, [Erken (Dönem) İslam Tarihinde Sahâbe] Bonn: Selbstverlag des orientalischen Seminars der Universität Bonn, 1973, 23.
- Muranyi'nin söz konusu kavramı nasıl kullandığı ile ilgili bk. Muranyi, *Die Prophetengenossen*, 22. Muranyi, ilgili sayfada İbrahim en-Nehaf'î (öl. 96/714), Mansûr b. Mu'temir'i (öl. 132/750) ve Şu'be b. Haccâc'ı (öl. 160/776) *Traditionarier* olarak tanımlamaktadır.
- 29 *Hadis* kelimesinin karşılıdığı manayı yanlış vermek suretiyle okuyucuyu yanlış yönlendiren bazı oryantalistlerin olduğunu söylemek mümkündür. Bu bağlamda örneğin, Goldziher'in temel eseri kabul edilen çalışmasında hadise tahsis ettiği ikinci ciltteki "Hadis ve Sünnet" başlıklı bölümün henüz ilk cümlesinde hadis kelimesinin anlamını "rivayet, hikaye" şeklinde vermesi hakkında bk. Ahmet Tahir Dayhan, "İstîşrâk İle İstîşhâd Edilir mi? -Eleştirel bir bakış-", *Hadis Tetkikleri Dergisi* 5/2 (2007), 9.
- 30 Muranyi, *Die Prophetengenossen*, 30.
- 31 Miklos Muranyi, *Materialien zur malikitischen Rechtsliteratur*, Wiesbaden: Harrassowitz, 1984. Kitap başlığı "Mâlikî Hukuk Literatürüne Dair Çalışmalar" şeklinde Türkçe'ye tercüme edilebilir.
- 32 Bu Eser, 1984'te Dr. Ömer Sâbir Abdülcelil, Mahmut Reşat Hanefi ve Said Buhayri tarafından Almanca'dan Arapça'ya *Dirâsât fi mesâdiri'l-fikhi'l-Mâlikî* adıyla tercüme edilmiştir. Ancak Muranyi yapılan röportajda bu eserin tercüme edilmesi için kendisinden izin alınmadığını belirtmiştir. Ayrıca Muranyi'nin -ismini vermediği- Faslı arkadaşı bu eserin tercümesine yönelik eleştirisini "Hiyânetu'l-Edebiyye 'ale'l-kitâb" [Telif hakları ihaneti] sözleriyle dile getirmiştir. Muranyi, çalışmalarının temelini bu eserle ortaya koymuştur. Bilhassa *Beiträge* adlı eserinin temelini bu çalışması oluşturmuştur.
- 33 Schacht, "On Some Manuscripts in the Libraries of Kairouan and Tunis", *Arabica* 14 (1967), 225-258.
- 34 Esasında Kayrevân ve Tunus başta olmak üzere Mağrib bölgesindeki yazma eserlerin, Schacht ve Jonathan E. Brockopp gibi önemli oryantalistlerin de dikkatini çektiğini belirt-

yi'nin eserin dipnotunda belirttiği üzere, Schacht'ın bu makalesinden bir yıl sonra yani 1968'de, Büyük Camii Kütüphanesi'nde ve Kayrevân İslâm Müzesi'nde bulunan yazma eserler Tunus'un başkenti Tunus'ta bulunan millî kütüphaneye taşınmıştır.³⁵ Muranyi, kendisiyle yapılan röportajda, Kayrevân'da ve Tunus'ta bulunan yazma eserlere bu sebeple çok zor ulaşabildiğini ifade etmiştir. Nitekim bu yazma eserler kütüphaneye vakfedilmiş ve –Muranyi'nin iddiasına göre– sadece Mâlikî mezhebine mensup olanlara erişim izni verilmiştir. Kendisi, Kayrevân'daki yazma eserlere ulaşmak için on yedi yıl boyunca yılda iki kez Tunus'a yolculuk yapmış ve eserlerinin en önemlilerinden biri olan *Materialien* adlı çalışmasını ortaya koymuştur.

Muranyi, eserin giriş kısmında *Muvatta'* nüshaları ile İbn Ebû Zeyd el-Kayrevânî'nin (öl. 386/996) *Kitâbu'n-Nevâdir ve'z-ziyâdât*'ının kaynakları ve râvîleri³⁶ hakkında verdiği bilgileri ilk kez kendisinin gün yüzüne çıkardığını ifade etmektedir.³⁷ Dolayısıyla bu çalışma, Mâlikî hukuk literatürü araştırmaları adına büyük önem arz etmektedir. Nitekim *Materialien zur malikitischen Rechtsliteratur* adlı çalışmasının büyük bir kısmı da *Kitâbu'n-Nevâdir ve'z-ziyâdât*'dan oluşmaktadır.³⁸ Muranyi, *Kitâbu'n-Nevâdir ve'z-ziyâdât*'ın iki ana kaynağı olduğundan bahsetmektedir: Bunlar, Abdullah b. Abdülhakem el-Mısırî'nin (öl. 214/829) *el-Muhtasaru'l-kebîr fi'l-fikh* adlı eseri ve Abdülmelik b. Habîb b. Süleyman el-Kurtubî'nin (öl. 238/853) *el-Vâdiha fi's-sünen ve'l-fikh* adlı eseridir.³⁹ Muranyi, bu çalışmasının birinci bölümünde Abdullah b. Abdülhakem el-Mısırî'nin *el-Muhtasaru'l-kebîr fi'l-fikh* adlı eserini, muhtavasını, hacmini, hatta eserin hangi fizikî maddeden oluştuğunu, rivâyet zincirini ve Ebû Bekir el-Ebherî'nin (öl. 375/986) adı geçen eser üzerine yazmış olduğu şerhini tanıtmaktadır. İkinci bölümde Abdülmelik b. Habîb b. Süleyman el-Kurtubî'nin *el-Vâdiha fi's-sünen ve'l-fikh* adlı eserin içeriğini, isnâdını ve el-Kurtubî'nin birincil kaynaklarını ele almaktadır. Eser'in üçüncü ve son bölümü olan "İbn Ebî Zeyd el-Kayrevânî'nin *Kitâbu'n-Nevâdir ve'z-ziyâdât*'ın

mek gerekir. Bu durumun temel sebebi, söz konusu bölgedeki yazma eserlerin, İslam'ın erken dönemine ait telifatın yanı sıra Malikî eserlerin kaynaklarına yönelik araştırmaya imkan tanıması olduğu söylenebilir. Bk. Schacht, "On Some Manuscripts in the Libraries of Kairouan and Tunis", *Arabica* 14 (1967), 225-258; Jonathan E. Brockopp, "Literary Genealogies from the Mosque-Library of Kairouan", *Islamic Law and Society* 6/3 (1999), 393-402.

35 Muranyi, *Materialien*, 2, dn. 6.

36 İbn Ebu Zeyd el-Kayrevânî, kitabın râvîleri hakkında bilgilere eserinin giriş kısmında yer vermiştir.

37 Muranyi, *Materialien*, 5. Muranyi'nin *Muvatta'* nüshalarının yazma eserlerine yönelik bu derin vukufiyeti, onu Calder'ın *Muvatta'*ın geç dönemde telif edildiği yönündeki hipotezini çürütmeye sevk etmiştir. Muranyi'nin bu konudaki kanaatleri için bk. Rahile Kızılkaya Yılmaz, *Çağdaş Hadis Tartışmaları ve Muvatta'* (İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2020), 109-110, özellikle "Miklos Muranyi" başlığı.

38 Muranyi, *Materialien*, 5.

39 Muranyi, *Materialien*, 5.

kaynakları” başlığı altında ise İbn Ebû Zeyd el-Kayrevânî'nin Mâlikî fikhını konu alan ansiklopedik mahiyetteki kitabı *Kitabü'n-Nevâdir ve'z-ziyâdât*'ın oluşumu hakkında bilgi sunmuş ve kaynaklarını tespit etmiştir. Eserin araştırma konusuna dâhil olan dördüncü yazma eser ise İbn Nâsiruddin el-Kaysî'nin (öl. 842/1438) *İthâfü's-sâlik bi-ruvâti'l-Muvatta' an Mâlik* adlı eseridir. el-Kaysî'nin vefat tarihinden de anlaşılacağı üzere eser, daha geç dönemlere aittir.⁴⁰

İbn Nâsiruddin el-Kaysî'nin yukarıda zikredilen çalışması Mâlikî mezhebi açısından oldukça önem arz etmektedir. Nitekim Muranyi de el-Kaysî'nin bu çalışmasıyla *Muvatta'* râvîlerinin İmâm Mâlik'e kadar olan bağlantılarını kronolojik şekilde sıraladığını ve böylelikle kaybolmuş veya matbu olmayan eserlerin mevcudiyetinden söz edilebileceğini iddia etmektedir. el-Kaysî, bilhassa İmâm Mâlik'in görüşlerinin öğrencilerine kadar kesintisiz bir isnâdla ulaştığını yine bu eseriyle ortaya koymuştur. Bu eserde, Mâlikî fikhına dair dört önemli eserin müellifleri tarafından yazılan nüshalarına ulaşıldığı kaydedilmektedir. Böylelikle bu çalışma, İslâm hukuku alanında İmâm Mâlik'in görüşlerinin tespitine yönelik de önemli bir yere sahiptir. Ayrıca Muranyi'nin bu çalışması, Norman Calder (öl. 1998) gibi oryantalist araştırmacıların hadis eserlerinin çok geç dönemde kaleme alındığına dair iddialarına cevap niteliği taşımaktadır.

B. Beiträge zur Geschichte der Hadit- und Rechtsgelehrsamkeit der Mâlikiyya in Nordafrika bis zum 5. Jh. d. H.⁴¹

Muranyi, kendisine yöneltilen soru üzerine hadis tarihine ve Mâlikî mezhebine en fazla katkıyı bu eseriyle sağladığını belirtmiştir. Yukarıda da belirtildiği gibi bu eserin temelini *Materialien zur malikitischen Rechtsliteratur* adlı çalışmasıyla atmıştır. Söz konusu eserin orijinal dili Almanca'dır; fakat Muhammed Fuâd Na'nâ, eseri Arapça'ya çevirmiş ve esere *el-Mektebetu'l-atîka bi'l-Kayravân*⁴² ismini vermiştir. Muranyi, hicrî V. asra kadar Kuzey Afrika'da Mâlikî mezhebine dair hadis ve fıkıh tarihi ile ilgili bulunduğu yazma eserlerin listesini ve yazdığı makaleleri bu kitapta toplamıştır.

40 Muranyi, *Muvatta'* rivâyet eden yetmiş dokuz râvîden bahsetmekte iken Kandemir, bu sayının seksen üç olduğunu belirtmektedir. Bk. M. Yaşar Kandemir, “İbn Nâsirüddin”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999) 20/226-29.

41 Muranyi, Miklos, *Beiträge zur Geschichte der Hadit- und Rechtsgelehrsamkeit der Mâlikiyya in Nordafrika bis zum 5. Jh. d. H.: bio-bibliographische Notizen aus der Moscheebibliothek von Qairawân*, Wiesbaden: Harrassowitz, 1997. [5. Asra Kadar Kuzey Afrika'da Hadis Tarihi ve Mâlikî Mezhebi Fikhına Dair Makaleler: Kayrevân Camii Kütüphanesi'nde Bio-Bibliografik Kayıtlar].

42 Muranyi, *el-Mektebetu'l-atîka bi'l-kayravân nazratun cedîdetun fi terâcîmi'l-'ulemâi'l-fikhi ve'l-hadîsi ve kutubihim fi'l-medreseti'l-mâlikiyyeti'l-ifrikiyye hattâ muntasifi'l-karni'l-hâmisî'l-hicrî*, çev. Muhammed Fuâd Na'nâ, (Bahreyn: Mektebetu Nizâm Ya'kûbî el-Hâssa, 2018).

Eser toplam beş bölümden oluşmaktadır: Birinci bölümde Muranyi, Mâlikî mezhebinin başlangıcı olarak sayılan hicrî II. ve III. asırdan bahsettikten sonra Muhammed b. Sahnûn (öl. 256/870) dönemine kadar uzanan yetmiş yıllık zaman diliminde yaşamış İmâm Mâlik'in talebeleri, onların meşhur eserleri, *Muvatta'* râvîleri ve onların kaynakları hakkında bilgi vermiştir.⁴³ Bu eserler daha çok fıkıh tarihi ağırlıklı olduğu için İslâm hukuku çalışmalarında başvurulması gereken önemli eserlerdir. Eserin ikinci bölümde ise Muranyi, hicrî III. asrın sonlarına kadar yaşamış Muhammed b. Sahnûn'un talebelerini sıralamaktadır.⁴⁴ Eserin üçüncü kısmında Muranyi, hicrî IV. asırda Fâtımîler döneminden Zîrîler⁴⁵ dönemine kadar mevcudiyetini sürdüren Mâlikî mezhebini ele almıştır. Bu dönemde İbn Ebû Zeyd el-Kayrevânî'nin *er-Risâle*'si, Mâlikî mezhebinin fûrûuna dair o döneme kadar kaleme alınan bütün eserlerin adeta muhtasarı olarak kabul edilmiştir. Muranyi'nin tespiti göre, eserin telif edilme amaçlarından biri de İbn Sahnûn'un fikhî meselelerle alakalı ortaya koyduğu usullere geçerlilik kazandırmaktır.⁴⁶ Muranyi, Mâlikî fikhının usulü hakkında birçok yazma nüshanın bulunduğunu ve bunlarla dönemin ilmî faaliyetleri hakkında geniş bilgi sahibi olabileceğimizi de belirtmektedir.⁴⁷

Muranyi, *Materialien zur mâlikitischen Rechtsliteratur* adlı eserinde sadece Mâlikî mezhebiyle ilgili bulduğu yazma nüshaları tanıtırken bu eserde yine Kayrevân'daki Ulucami Kütüphanesi'nde mevcudiyetini koruyan hicrî V. yüzyıla kadar yazılmış bütün İslâmî ilimlere ait nüshaları tanıtmaktadır. Yani bu eser, *Materialien*'den daha geniş ve kapsamlı olduğu,⁴⁸ hicrî V. yüzyıla kadar olan zaman dilimi, hadis tarihi ve bilhassa Kuzey Afrika'da hadis ilminin gelişimiyle ilgili içerdiği bilgiler açısından oldukça büyük öneme sahiptir. Zira Endülüs'te hadis ilminin yaygınlaşmasına ilişkin hicrî I.-V. yüzyılları, Endülüs'ün altın çağı olarak nitelenmektedir. Bu durumun etkenlerinden biri, dönemin yöneticilerinin hadis ilmini teşvik etmeleri, hatta bizzat gidip meşhur âlimlerin ders halkalarına katılmalarıdır. Ayrıca, âlimlerin bölgeler arası rihleler gerçekleştirmesi, hadis ilmine dair birçok eser telif etmeleri ve ders halkalarının oluşması, etkenler arasında sayılabilir.⁴⁹

43 Muranyi, *Beiträge zur Geschichte der Hadîth- und Rechtsgelehrsamkeit der Mâlikiyya in Nordafrika bis zum 5. Jh. d. H.: bio-bibliographische Notizen aus der Moscheebibliothek von Qairawân*, Wiesbaden: Harrassowitz, 1997, 1-59.

44 Muranyi, *Beiträge*, 61-158.

45 Kuzey Afrika Zîrîleri hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Cumhur Ersin Adıgüzel, "Zîrîler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/460.

46 Muranyi, *Beiträge*, 160.

47 Muranyi, *Beiträge*, 160.

48 Muranyi, hadis ilmine en fazla bu eserle katkı sağladığını kendisiyle yapılan röportajda belirtmiştir.

49 Güşen, "Endülüs'te Yazılan Sahabe Biyografilerinde Son Halka: Ru'aynî ve Câmî'i", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 34 (2016), 7-44, 13-14.

III. Muranyi'yi Oryantalist Araştırmacılar İçerisinde Farklı Kılan Özellikleri

Muranyi'nin çalışmalarına bakıldığında genel olarak kendisini, hadis ilmiyle birlikte fıkıh tarihi veya erken dönemde (hicrî II. ve III. asır) kaleme alınan yazma eserleri gün yüzüne çıkarmaya adanmış görülmektedir. Fakat onun da diğer oryantalist meslektaşları gibi sadece tek bir alanda çalışmalar yapmadığı söylenebilir. Zira, eserlerinin geneline bakılacak olursa pek çoğu fıkıh konulu, özelde de İmâm Mâlik ve meşhur eseri *Muvatta'* ile ilgili çalışmalar olduğu tespit edilmiştir. Bu açıdan Miklos Muranyi'nin, hadis ilminin yanı sıra fikhî araştırmalarda göz ardı edilemeyecek kadar önemli çalışmalar ortaya koyduğu söylenebilir. Muranyi, erken döneme ait günümüzde Kayrevân'da bulunan yazma eserlerin bazılarını neşretmiş bir kısmının da tahkikini yapmıştır. Muranyi'nin ortaya koyduğu eserlerin kronolojisi dikkate alındığında onun, doktora teziyle birlikte başlayan araştırmalarının ilk önce İslâm tarihi ağırlıklı olduğunu, daha sonra İslâm hukuku ve hadis ilmine yönelik devam ettiğini söylemek mümkündür. Yaşı hayli ilerlemesine rağmen son yıllarda İbâdîlik hakkında da çalışmalar yürütmektedir. Kendisinin ortaya koyduğu makale ve eserlerin geneline bakılırsa onun, İmâm Mâlik ve Mâlikîlik mezhebi üzerinde yoğunlaştığı görülür. Muranyi, araştırmalarını sürdürmek için Kuzey Afrika ziyaretlerinde bulunmuş, ilgili bölgenin dinî-siyasî, tarihî ve sosyo-kültürel yapısı hakkında incelemelerde bulunmuştur.

Muranyi, hadisleri ele alırken isnâd bakımından mütevâtir olarak değerlendirilen metinlerin tespitinin zor olduğunu söylemektedir. Ona göre mütevâtir hadislerin isnâdında güvenilirlik bakımından farklı kişilerin (sika olanların ve olmayanların) yer alması sorun teşkil etmektedir. Yani onun mütevâtir hadislere yönelik yaklaşımı, hadisleri isnâd açısından değerlendirmeye dayanmaktadır. Oysa erken dönem muhaddisleri ve muâsır âlimler, mütevâtir olarak nitelenen hadislerin kesin bilgi ifade ettiği kanaatini taşımaktadırlar. Ancak Muranyi bir hadisin iki farklı kaynaktan gelmesini, isnâdda yer alan bazı râvîlerin teke düşmesini ve buna rağmen bir diğer hadiste tekrar farklı râvîlerin kendisinden hadis rivâyet edilmesini bir sorun olarak değerlendirmektedir. Bu bağlamda Seyf b. Ömer'den (öl. 180/796) rivayette bulunan ravilerden bazılarının meçhul olduklarını öne sürerek örnek vermektedir.⁵⁰ Muranyi isnâd esaslı yapılan bu değerlendirmeler neticesinde ortaya çıkan problemlerin, ancak metin esaslı değerlendirmelerle çözüme kavuşacağını vurgulamaktadır.⁵¹

50 Muranyi, *Die Prophetengenossen*, 10.

51 Muranyi, *Die Prophetengenossen*, 10.

Yukarıda da zikredildiği üzere Muranyi, isnâd hakkında kendisinden önce Schacht'ın bildirdiği görüşü takip eder. Buna göre isnâdın değerlendirilmesinde herkes tarafından aynı şekilde benimsenmiş (mutlak) bir usûl yoktur. Tarihî süreç açısından isnâdın kopuk olmaması elbette aktarılan bilgilerin (hadislerin) güvenilirliğini yükseltmektedir. Ancak cerh ve ta'dîl açısından râvîler değerlendirilirken sübjektif bilgilerin karışma ihtimali yüksektir. Muranyi'nin ricâl literatürü hakkında yaptığı değerlendirmelerini müstakil olarak kaleme aldığı makalesinden⁵² öğrenmek mümkündür.

Muranyi, "From Thiqa to Da'if" adlı makalesinde bir ravi hakkındaki bilgilerin tarihî süreç içerisindeki değişikliğini incelemektedir. Ona göre bazı oryantalistlerin kaynak tenkidi⁵³ ile ilgili yanıltıcı tutumları karşısında mevcut malzemeye başvurma ve hicri ikinci ve üçüncü asırdaki hadis ve fıkıh tarihini inşa ederken bu bulguları kullanma zorunludur. Ancak daha önce bilinmeyen bu eserlere başvururken yapılacak şey kaynağın nerede yazıldığını sormaktır. Muranyi, hadis ile fıkıh arasındaki irtibatla pek de dikkate alınmayan hadis tenkidi alanına dikkat çekmektedir.

Muranyi, söz konusu makalenin başında oryantalistlerin ilk temsilcileri sayılan Goldziher, Schacht ve Christiaan Snouck-Hurgronje'nin (öl. 1936) geliştirdikleri yöntemler sayesinde hadis ve fıkıh ilminde hadislerin tarihî açıdan incelenmesini mümkün kıldıklarını belirtmektedir.⁵⁴ Fakat ona göre ilk mümessiller tarafından geliştirilen bu yöntemler, onların kendi dönemlerindeki mevcut kaynaklar çerçevesinde şekillenmiş ve sınırlı kalmıştır. Ancak bugüne dek ortaya çıkmayan yeni kaynaklara ulaşılmış ve bu kaynaklar çerçevesinde yeni bulgular ve fikirler türetilmiştir.⁵⁵ O, bilhassa hadis ve fıkıh tarihi açısından önemli ve tarihe ışık tutan yazma eserlerin ortaya çıkmasına rağmen, G. H. A. Juynboll, Calder ve Dutton'ın yazma eserlere şüpheci ve taraftar yaklaşmalarını, bunun sebebinin ise onların kaynaklara yönelik yersiz güvensizlik içerisinde olduklarını belirtmektedir.⁵⁶ Muranyi bu yöntemlere mukabil, yazma eserlerde yer alan somut verilerden hareket etmenin hadis, fıkıh ve tefsir tarihini yeniden inşa etme zarureti doğurduğunu düşünmektedir.

52 Muranyi, "From Thiqa to Da'if in Early *Tabaqât*-Literature: an Intertextual Approach to *İlm al-Rijâl*", *JSAI* 34 (2008) 336-344; Türkçe tercümesi için bk. Muranyi, "Erken Dönem Tabakât Literatüründe Sikadan Zayıfa Geçiş: Ricâl İlmine Metinler Arası Bir Yaklaşım", çev. Fatma Kızıl, *HTD* 8 (2010), 145-53.

53 Batı geleneğindeki tenkit yöntemlerinden birisi olarak uygulanan ve tarihsel eleştiri yöntemlerinin bir çeşidi kabul edilen *kaynak tenkidi* hakkında daha fazla bilgi için bk. Fatma Betül Altıntaş, *Tarihsel Eleştiri Yöntemlerinin Tenkidi ve İslami Rivayetlere Uygulanması Sorunu* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2020), 49-50, 92-94, 94-126.

54 Muranyi, "From Thiqa to Da'if", 335.

55 Muranyi, "From Thiqa to Da'if", 335.

56 Muranyi, "From Thiqa to Da'if", 335.

Muranyi hadis, fıkıh ve tefsir ilminin tarihlendirilmesi konusunda yazma eserlerin içeriğinin yanı sıra hangi coğrafi ortamda yazıldığına dair bilginin önemine de vurgu yapmaktadır. Böylelikle yayınlanmış eserlerin hangi kaynaklara dayandığını tespit etmek mümkündür. Ona göre, yazma eserlerin ortaya çıkarılmasındaki önemli sebeplerden biri de muasır oryantalistlerin yaptıkları çalışmalarda "genel algıya meydan okuma" iddialarının çürütülmesidir. Bu konuda Muranyi, John E. Wansbrough'un (1928-2002) isnadın oluşum tarihinin hicrî II. yüzyılın sonunda gerçekleştiğine dair ön kabulünü⁵⁷ ve Norman Calder'ın (1950-1998) hadis ve İslam hukukuna dair kaleme alınan metinlerde yer alan rivayetlerin, aslında hicrî üçüncü asra ait olduğu yönündeki iddiasını⁵⁸ da eleştirmektedir.⁵⁹

O, makalesinde erken dönem ile sonraki dönemlere ait eserlerde râvîlerin nasıl değerlendirildiğine dair İshâk b. Süveyd el-Adevî (öl. 131/749)⁶⁰ örneğini sunmaktadır. İshâk b. Süveyd, Basra asıllıdır. Kendisi Cemel Savaşı'nda Hz. Aişe'nin devesinin yanında savaşmış bu esnada devenin yanında elliye yakın kurrânın öldürüldüğünü bildirmiştir.⁶¹ Bunun yanı sıra o, Hz. Osman'ın faziletlerini bildiren "Osman bizim en iyimiz ve en güvenilirimizdi"⁶² rivayetini nakleden râvîdir. İshâk b. Süveyd, Hz. Ali'ye muhalif râvîlerden olmasına rağmen sika râvîler arasında zikredilmektedir.⁶³

Muranyi, makalesinde ricâl ilmine dair en eski yazma eserden hareketle sonraki ricâl eserlerini karşılaştırmış ve ricâl âlimlerinin eserlerinde İshâk b. Süveyd'i nasıl tanıttıklarını kronolojik bir şekilde sıralamıştır.⁶⁴ Ravi İshâk b. Süveyd hakkındaki bilgiyi Kayrevân nüshası, Moğultay b. Kılıç'ın (öl. 762/1361) *İkmâl*'i ve İbn Hacer'in (öl. 852/1449) *Tehzîb*'i özelinde kronojik olarak ele alan Muranyi, bu ravi hakkındaki görüşlerin tarihi süreç içerisinde

57 John Wansbrough, *Quranic Studies: Sources and Methods of Scriptural Interpretation* (Oxford: Prometheus Books, 1977).

58 Norman Calder, *Studies in Early Muslim Jurisprudence* (Oxford: Clarendon Press, 1993). Ayrıca bk. Yılmaz, "Norman Calder'ın Studies in Early Muslim Jurisprudence Adlı Eseri Çerçevesinde Şarkiyat Literatüründe Muvatta'nın Tarihlendirilmesi", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 24 (2014), 393-407.

59 Muranyi, "From Thiqa to Da'if", 336.

60 İshâk b. Süveyd el-Adevî hakkında bk. Ebü'l-Haccâc Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdîrahmân el-Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fî esmâ'ir-ricâl*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1403/1983-1413/1992) 2/432; Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehbî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, thk. Şuayb el-Arnâvut v. dğr. (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1401/1981-1409/1988), 4/370-371) 6/47; Ebü'l-Fazl Ahmed b. Ali İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 13 Cilt (Kahire: Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, 1414/1993), 236.

61 Ebû Bekir İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, thk. Muhammed Avvame, 26 Cilt (Beyrut: Müessesetü'Ulûmi'l-Kur'ân, 2006), 21/405.

62 Ebû Muhammed Bahâüddîn el-Kâsım b. Alî b. el-Hasen ed-Dımaşkî, *Müntehabât min Târîhi Dimaşk*, 39 Cilt (Şam: Dâru'l-Kütübî'z-Zâhiriyye, ts.) 469; Ebû Abdürrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî, *Fedâilu's-sahâbe* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, ts.), 1/468.

63 Muranyi, "From Thiqa to Da'if", 340-41.

64 Sıralama için bk. Muranyi, "From Thiqa to Da'if", 343-44.

sikadan zayıfa doğru değiştiğini belirtmektedir. Ona göre Kayrevân nüshası elimizde olmasa İbn Hacer'in *Tehzîb*'te verdiği bilgilerden hareketle hangi kısmının İclî'ye (öl. 261/875) ve hangi kısmın Ebü'l-Arab'a (öl. 333/945) ait olduğunu tespit etmek mümkün değildir. Kaynakların metinleri üzerindeki analiz ve metinler arası karşılaştırma yöntemi, İbn Hacer'in *Tehzîb*'inde kullandığı eski kaynakları yeniden inşa etme fikrinin şüpheli oluşuna işaret etmektedir. Çünkü sonraki eserlerden hareketle öncekini inşa etme ona göre kesin sonuçlar vermemektedir.

Son olarak makalenin başlığının yanıltıcı olduğu belirtilmelidir. Zira bu başlık, okuyucuya "bir râvîye erken dönemde sika deniliyorken sonraki dönemlerde zayıf konuma düşürülüyor" izlenimi vermektedir. Hâlbuki Muranyi, erken döneme ait tabakât literatürlerinde bir râvî hakkında hangi lafızla cerh veya ta'dîl edilmişse sonraki dönemlere ait eserlerde de -aralarında küçük lafız farklılıkları veya ekleme/çıkarmalar olsa da⁶⁵- temel yargının (sika/zayıf) aynı kaldığını kanıtlamaya çalışmaktadır. Oysa Muranyi'nin kronolojik olarak naklettiği pasajlar, sika bir ravinin süreç içerisinde zayıf hale getirildiğini göstermemekle birlikte ravi hakkındaki görüşlerin asıl sahibine nispet edilmesindeki farklılıklara işaret etmektedir.

Muranyi'nin hadise yönelik bir diğer yaklaşımı ise, bir hadisi "yanlış" (Almanca, falsch) veya "sahih" olarak değerlendirmenin doğru olmadığı yönündeki kanaatidir. Hadislere tarihsel yaklaşılması gerektiğini söyleyen Muranyi, bir hadisin belli bir zamana, mekâna ve belli bir kesime hitap ettiğini iddia etmektedir.⁶⁶ Onun bu yaklaşımı, selefi Goldziher'in öncüsü olduğu ve hadislerin ilgili oldukları dönem hakkında bilgi taşıdıkları yönündeki görüşle benzerlik arz etmektedir.

IV. Erken Dönem Hadis Musannefâtı Hakkındaki Görüşleri

Oryantalistlerin sıkça başvurdukları tarihî tenkid metodu⁶⁷ ile birlikte erken dönem hadis tarihi üzerine yapılan araştırmalar, Batı'daki hadis çalışmaları içerisinde merkezî bir yer edinmiştir. Sahâbe dönemiyle başlayan rivâyet kültürü ve hicrî II. yüzyılda oluşmaya başlayan hadis edebiyatı, birçok oryantalistin ilgi odağı haline gelmiş ve hadis literatürünün oluşum serüvenini farklı açılardan ele almışlardır. Aydınlanma sonrası Batı'nın araştırma ve yaklaşım metodlarından biri olan şüpheciliğin, İslâm bilimleri araştırmaları-

65 Bu durumu Muranyi, eleştirmektedir. Bk. Muranyi, "From Thiqa to Da'if", 343.

66 Muranyi, *Die Prophetengenossen*, 11.

67 Oryantalist çalışmalarda uygulanan bir yöntem olarak tarihî tenkid metodu hakkında daha fazla bilgi için bk. Altıntaş, *Tarihsel Eleştiri Yöntemlerinin Tenkidi ve İslami Rivayetlere Uygulanması Sorunu*, özellikle 92-122, 288-328.

na da sirayet ettiği görülmektedir.⁶⁸ Şüpheci yaklaşıma sahip oryantalistler, hicrî ilk iki asırda İslâmî ilimlerin kaynağını teşkil eden eserlerin özellikle de hadislerin nakledilme süreçlerinin yazılı belgelere dayanmadığını iddia etmişlerdir. Onlar, bu ön kabulden hareket ederek söz konusu döneme nisbet edilen telifâtın esasında daha geç bir zamana ait olduğunu öne sürmüşlerdir. Bu yaklaşımları sebebiyle onlar, mevcut literatürde yer alan haberlerin farklı yöntemler kullanmak suretiyle tarihlendirilmesi gerektiğini savunmuşlardır.

Muranyi, uzun yıllar süren çalışmalar sonucu erken döneme ait yazma eserleri ortaya çıkarması ve bu alanda kaleme aldığı *Materialien* ve *Beiträge* adlı kitaplarıyla, erken dönemde hadis rivâyetinin yazılı metinlere dayandığı görüşünü ortaya koysa da -yukarıda *Die Prophetengenossen* adlı eseri bağlamında değinildiği üzere- hadislerden söz ederken zaman zaman içinden çıktığı oryantalist paradigmadaki *put into circulation* (tedavüle sokmak),⁶⁹ *came into circulation* (tedavüle sokuldu), *came into existence* (dolaşıma girdi), *put forge material into falan* (falanca adına hadis uydurmak)⁷⁰ kullanımlarını hatırlatacak şekilde “devreye konuldu” (Almanca, im Umlauf gesetzt) ifadesini kullanmaktadır. Bu ifadeyle Muranyi, hadislere bazen şüpheci yaklaştığını göstermektedir. Ancak kendisinin veya başka bir araştırmacının yazma eserlerle delillendirdiği bir hadise olan yaklaşımı onu Goldziher ve Sprenger (öl. 1893) gibi oryantalistlerden farklı kılar. Zira o, oryantalistler arasında hadislere ve tarihî belgelere şüpheci tutumuyla değil, daha objektif tutumuyla anılmıştır.⁷¹

İbn İshâk'ın (öl. 151/768) *Meğâzî*'si hakkında Muranyi, onun zamanında siyer hakkında bir ana metnin (Almanca, Grundtext)⁷² bulunmadığını iddia etmektedir. Dolayısıyla rivâyet kültürünün gerek kitabî gerekse şifahî rivâyetlerde metinler arası değişkenlik gösterdiğini söylemektedir. Ona göre bu değişkenliğin başlıca sebebi, defalarca aktarılan yazılı veya sözlü “materyallerin” İbn İshâk'ın farklı zamanlarda ve bölgelerdeki öğrencileri tarafından

68 Örneğin bk. Herbert Berg, “Competing Paradigms in Islamic Origins: Qur’an 15:89-91 and the Value of Isnâds”, *Method and Theory in the Study of Islamic Origins* (Leiden: Brill, 2003), 259.

69 Schacht'ın ilgili kavramı “hadislerin sonraki bir dönemde ortaya çık(arıl)dığı” anlamında kullandığını gösteren bazı örnekler için bk. Joseph Schacht, *The Origins of Muhammadan Jurisprudence* (Oxford: The Clarendon Press, 1975), 4, 65, 85, 102, 138, 139, 141, 150, 160, 164.

70 Söz konusu kullanımlar için bk. Ahmet Yücel, *Hadis Sözlüğü* (İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2020), 131, 351, 511.

71 Berg, “Competing Paradigms in Islamic Origins: Qur’an 15:89-91 and the Value of Isnâds”, 260.

72 *Grundtext* için İngilizce metinlerde *original text* ifadesi kullanılmaktadır. İbn İshâk'ın *Meğâzî*'si ile ilgili olmak üzere örnek bir kullanım için bk. Stephen J. Shoemaker, *The Death of a Prophet: The End of Muhammad's Life and The Beginnings of Islam* (Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2012), 79, 296.

ders halkalarında notlar almaları ve netice olarak rivâyetlerin homojenliğini yitirmiş olmasıdır.⁷³ Muranyi'nin, İbn İshâk'ın rivayetlerinde tespit edilen değişkenliği, sadece İbn İshâk'ın farklı zaman ve bölgelerde ilgili rivayetleri aktarmış olmasına bağlaması, sınırlı bir yaklaşımın neticesidir. Oysa bu durumun pek çok farklı sebebi olabilir. Söz konusu rivayetlerdeki değişkenlerden yola çıkarak İbn İshâk zamanında bir ana metnin (*Grundtext/original text*) bulunmadığını, dolayısıyla İbn İshâk'a isnad edilen metnin ona ait olmadığını iddia etmek, detaylı tetkike ihtiyaç duyurmaktadır.

Muranyi'nin erken dönem hadis musannefâtı hakkındaki görüşlerinin bir kısmını, Calder'ın eserine yazdığı eleştirisinden⁷⁴ öğrenme imkânı vardır. Bu sebeple bu başlık altında zaman zaman Calder'ın tezlerine de değinerek Muranyi'nin bu konuya dair görüşleri sunulmuştur. Calder, Schacht ile başlayan İslâm kaynaklarına dair şüpheciliğini ileri boyuta taşıyarak "eğer isnâdlar güvenilir değilse eserlerin rivâyetleri de güvenilir olmaz" düşüncesiyle İslam hukukunun erken dönemine ait önemli bazı eserlerin müelliflerine aidiyetini reddetmiştir.⁷⁵ Muranyi, zaman zaman Calder'ın erken dönem metinlerinin bazen belli bir mezhebe ait olmaları, bazen de başka neden ve ihtiyaçlardan dolayı zamanla oluştuğu hipotezlerini kısmen doğrulamışsa da *Muvatta*'ın müellifine nisbeti hakkında şüphenin bulunmadığını ifade etmiştir.⁷⁶ Calder, *Muvatta*'ın hicrî üçüncü yüzyılının ortasından sonraki yirmi yılda oluşturulduğunu iddia etmektedir. Calder'ın, *Muvatta*'ın meşhur Mâlikî fakihî Sahnûn'un *Müdevvene*'sinden sonra meydana geldiği görüşünü⁷⁷ eleştiren Muranyi, onun *Muvatta*'ı geç tarihlendirdiğini söylemektedir. Muranyi, eserlerin hangi tarihte oluştuğuna dair sonradan neşredilen matbu eserlere değil mevcut en eski yazma nüshalara başvurulması, fakat bununla birlikte nüshaların yazımı ve rivâyet sürecinin de göz önünde bulundurulması gerektiğini savunmaktadır.⁷⁸

Muranyi'nin erken dönem hadis musannefâtı hakkındaki görüşlerinin diğer bir kısmını da kaleme aldığı makalesinden⁷⁹ öğrenmek mümkündür.

73 Muranyi, "Ibn Ishâq's Kitâb al-Magâzi In Der Riwâya Von Yunus b. Bukair. Bemerkungen Zur Frühen Überlieferungsgeschichte" [İbn İshâk'ın *Kitabu'l-Meğâzi*'si: Yunus b. Bükeyr'in [öl. 199/814] Rivâyeti], *JSAI* 14 (1991), 216.

İbn İshâk'ın eserinin Yunus b. Bükeyr'e nisbet edilmesi hakkındaki tartışmalar için bk. Ramazan Akın, "Siyer Yazıcılığında İbn İshâk'ın Sîre'si Özelinde Rivayet Nakli ve Aidiyeti Sorunu", *Siyer Araştırmaları Dergisi* 8 (2020), 191-208.

74 Muranyi, "Die Frühe Rechtsliteratur Zwischen Quellenanalyse und Fiktion" [Erken Dönem Kaynak Analizi ve Uydurma Arasında [İslam] Hukuk Literatürü], *Islamic Law and Society* 4/2 (1997), 224-41.

75 Calder, *Studies in Early Muslim Jurisprudence*, 244.

76 Muranyi, "Die Frühe Rechtsliteratur", 230.

77 Calder, *Studies in Early Muslim Jurisprudence*, 36.

78 Muranyi, "Die Frühe Rechtsliteratur", 225. Ayrıca bk. Muranyi, "Visionen des Skeptikers", 208.

79 Muranyi, "Ein Altes Dokument über Haditfabrikationen in der Frühen Medinensischen Jurisprudenz", *JSAI*, 10 (1987), 119-127.

Muranyi, makalenin başında hadis musannefâtının oluşumu ve gelişimi hakkında da bilgi verdiği için burada bu çerçeveye tekrar değerlendirmek uygun görüldü. Muranyi; musannef ve müsned türü eserlerin hicrî ilk asırlarda oluştuğunu, hicrî II. asırda hadis tenkid ilminin, İslâmî ilimler (Almanca, Wissenschaftsdisziplin Islamischer Gelehrsamkeiten) arasında yer aldığını belirtmektedir.⁸⁰ Bu bilim dalının, ilk ortaya çıktığı yıllarda metin endeksli değil, isnâd ve râvî endeksli çalıştığını ifade eden Muranyi, hicrî III. yüzyılda ricâl ilmiyle birlikte râvîler hakkında sika, metrûk ve kezzâb gibi cerh ve ta'dil lafızlarının geliştiğini, bu durumun sonraki nesillerin daha rahat ilmî araştırmalar yapmalarına olanak sağladığını ve ricâl ilminin ayrılmaz bir parçası (Almanca, unverzichtbarer Bestandteil) olduğunu söylemektedir.⁸¹ Ancak Muranyi, erken dönemde (hicrî III. asırda) kaleme alınan ricâl ilmine dair eserlerin tertip ve içerikleri hakkında bilgilerin bugün neredeyse bilinmemekte olduğunu, sonraki dönemlerde İbn Hacer (öl. 852/1449), Mizzî (öl. 742/1341), İbn Asâkîr (öl. 620/1223), Hatîb el-Bağdâdî (öl. 463/1071) ve Zehebî (öl. 748/1348) gibi âlimlerin yazdıkları eserlerin içerisinde yer aldığını belirtmektedir.⁸²

Muranyi, ricâl ilmine dair bulduğu Ahmed b. Abdullah el-İclî (öl. 261/875) ve Muhammed b. Abdullah b Abdürrahim İbnü'l-Berkî'ye (öl 249/863) ait en eski nüshaların⁸³ "sadece isim listesi sıraladıkları ve râvîler hakkında değerlendirmeler içerdiği için sıkıcı" olduğunu ifade etmektedir.⁸⁴ Ayrıca o, bulduğu eserleri alfabetik sıralamaya göre yazılmadığı ya da ensâb bilgisine sâdik kalınmadığını söyleyerek eleştirmektedir. Bununla birlikte erken dönemde kaleme alınan bu eserlerin yukarıda zikredilen âlimlerin eserlerindeki bilgilerle kısmen uyduğunu iddia etmektedir.⁸⁵

V. Muranyi'nin *Muvatta'* Hakkındaki Görüşleri

Muranyi, *Muvatta'*ın hadis veya fıkıh eseri kabul edilmesi gerektiği⁸⁶ hakkındaki görüşünü *Grundriss der Arabischen Philologie*'de yer alan "Fıqh"⁸⁷

80 Muranyi, "Ein Altes Dokument", 119.

81 Muranyi, "Ein Altes Dokument", 119.

82 Muranyi, "Ein Altes Dokument", 119.

83 Muranyi, "Fragmente aus der Bibliothek des Abu'l-Arab al-Temimi (st. 333/944-45) in der Handschriftensammlung von Qairawan. Qairawaner Miscellaneen I", *ZDMG* 136/3 (1986), 512-35; Ayrıca bk. Muranyi, "Zur Entwicklung der 'Ilm al-rigal-Literatur im 3. Jahrhundert d. H. Qairawaner Miscellaneen IV", *ZDMG* 142 (1992), 57.

84 Muranyi, "Ein Altes Dokument", 120.

85 Muranyi, "Ein Altes Dokument", 120.

86 Muranyi'ye yaptığımız röportajda "Sizce *Muvatta'* bir hadis kitabı mı yoksa bir fıkıh kitabı mıdır" sorusu yönelttilmiştir. O, bu soruya "*Muvatta'* kesinlikle bir hadis kitabı değil, bir fıkıh kitabıdır. Evet, kitap birçok hadis içermektedir. Ancak bir hadis kitabı için fazlaca yorum barındırmaktadır. Hadis kitapları yorum içermez" cevabını vermiştir.

87 Muranyi, "Fıqh", *Grundriss der arabischen Philologie*, 3 cilt, nşr. Helmut Gätje, (Wiesbaden: Dr. Ludwîg Reichert Verlag, 1987), 3/312-17.

adlı makalesinde zikretmiştir. Ancak bu makalede Muranyi, sadece Mâlikî mezhebini ele almamış, diğer mezheplere de yer vermiştir. Bu çalışmamızda Muranyi'nin sadece İmâm Mâlik ve Mâlikî mezhebinin en önemli eserlerinden sayılan *Muvatta'* hakkındaki görüşleri ele alınmıştır. Muranyi'nin tespitlerine göre, Medine'de İmâm Mâlik'in meşhur eseri *Muvatta'* ile aynı dönemde başka fikhî metinlerin varlığından da söz edilebilir. Örneğin, Mugîre b. Abdurrahmân el-Mahzûmî (öl. 186/802),⁸⁸ Osman b. İsâ b. Kinâne (öl. 186/802) ve Muhammed b. İbrahim b. Dînâr'ın (öl. 182/798) fikhî metinleri hicrî III. yüzyılda Kuzey Afrika'da halk tarafından rağbet görmüş ve tâlim edilmiştir. Ancak mezkûr âlimlerin eserlerinin hiçbiri günümüze ulaşmamıştır. Muranyi'nin iddiasına göre, Mugîre b. Abdurrahmân el-Mahzûmî'nin eserinin bir nüshasını İbn Ebî Zeyd el-Kayrevânî doğrudan kullanmıştır.⁸⁹

İmâm Mâlik'in *Muvatta'* adlı eserinden önce aynı isimle yazılmış eserlerin varlığından bahsetmek mümkündür. Zira Kâdî İyâz'ın (öl. 544/1149) da bildirdiğine göre İmâm Mâlik, Abdulaziz el-Mâcişûn'un (öl. 164/780) *Muvatta'*⁹⁰ adındaki fikhî kitabını görmüş, fakat eserin sadece fikhî görüşler içerip hadis içermediğini⁹¹ görünce "Ne güzel olmuş, ben olsaydım âsârı da dâhil ederdim" demiştir.⁹² Muranyi, Mâlik'in *Muvatta'* ile birlikte kitâbî rivâyet tarihine yeni bir yöntem⁹³ getirdiğini belirtmektedir. Ancak o, eserin İmâm Mâ-

88 Mugîre b. Abdurrahman hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Mehmet Erdoğan, "Mugîre b. Abdurrahman", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2005), 30/375-76.

89 Muranyi, "Fiqh", 312.

90 Bu eser in üç parşömen üzerine yazılmış nüshası Kayrevân Ulucami Kütüphanesi'nde mevcuttur. Eseri Sahnûn, Abdullah b. Nâfi'den (öl. 206/822), o da el-Mâcişûn'dan rivâyet etmiştir. Muranyi, Abdullah b. Nâfi'in vefât tarihini 186/802 olarak vermektedir. Bk. Muranyi, "Fiqh", 312; Abdullah b. Nâfi' için bk. Ali Bardakoğlu, "Abdullah b. Nâfi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1/124). Kayrevân Ulucami Kütüphanesi'nde el-Mâcişûn'a ait sekiz yapraktan oluşan, içerisinde "Kitâbu'l-Buyû" ve "Kitâbu't-Talâk" konuları yer alan ve aynı şekilde rivâyeti Sahnûn'a dayanan bir başka eser daha bulunmaktadır. Bk. Muranyi, "Fiqh", 312.

91 Aslında el-Mâcişûn'a ait *Muvatta'*ın neşredilen bölümleri, eserin hadislerden tamamen arınmış olduğunu değil, kastedilen şeyin isnâdlı hadis rivâyetlerinin bulunmadığını ortaya koymaktadır. Zira el-Mâcişûn, eserinde âyet ve hadislerden çıkardığı hükümleri zikrederken bunlara ait isnâdları nakletmemektedir. Halit Özkan, el-Mâcişûn'un bu tutumunun gerekçesini, onun bir muhaddis değil, fakih olmasıyla ilişkilendirmektedir (el-Mâcişûn'a ait neşredilen *Muvatta'* için bk. Muranyi, "Abdülazîz b. Abdillâh el-Mâcişûn fikhuhû ve âsâruhû fi'l-mezhebi'l-Mâlikî", *Buhûsü'l-mülteka'l-evvel: el-Kâdî Abdülvehhâb el-Bağdâdî el-Mâlikî* (Dubai: Dârü'l-buhûs li'd-dirâsâti'l-İslâmiyye ve ihyâi't-türâs, 2004), 7/249-253. Halit Özkan'ın açıklaması için bk. Özkan, "Amele Delâlet Eden Tabirler Açısından *Muvatta'* Nüshaları", *İslâm Araştırmaları Dergisi* 25 (2011), 1-26, 7 ve dn. 25.

92 Bk. Ebû Ömer İbn Abdilberr en-Nemerî, *et-Temhîd li mâ fi'l-Muvatta' mine'l-meânî ve'l-esânîd*, thk. Mustafa b. Ahmed el-Alevî-Muhammed Abdülkebîr el-Bekrî- Sa'îd Ahmed Arâb, 26 Cilt (Mağrib 1976-1992), 1/86; Ebû'l-Fazl İyâz b. Mûsâ b. İyâz el-Yahsubî, *Tertîbü'l-medârik ve takrîbü'l-mesâlik li-ma'rifeti a'lâmi mezhebi Mâlik*, thk. Ahmed Bekr Mahmûd, 3 Cilt (Beyrut, ts.), 4/180-181; Muranyi, "Fiqh", 312.

93 Muranyi'nin yöntemden kastı; *Muvatta'*ın sistematik oluşu, Medine ehlinin amelini esas alış ve ihtilaflarda icmâya başvurulmasıdır. Bk. Muranyi, "Fiqh", 313.

lik'in farklı öğrencilerinden rivâyet edilmesinin zaman zaman eserin yapısının farklılaşmasına sebebiyet verdiğini, hatta içeriğiyle oynanmış olduğunu iddia etmektedir.⁹⁴

Muranyi, *Muvatta'*ın yapısı hakkında görüş bildirirken, İmâm Mâlik'in içtihatıta kaynak olarak sadece hadisi almadığını, aynı zamanda Medine ehlinin uygulamasını (amel-i ehl-i Medîne) da göz önünde bulundurduğunu belirtmektedir. Ancak ona göre Medine halkının uygulamalarının bazen hadisle bile çatıştığı durumlar olmuştur.⁹⁵ O, bu iddiasını İmâm Mâlik'in öğrencisi İbnü'l-Kâsım el-Utakî (öl. 191/806) ve İbn Vehb'in "İmâm Mâlik'in bazı içtihatları hadisten daha güçlüydü"⁹⁶ sözüne dayandırmaktadır.

İmâm Mâlik'in içtihat yöntemiyle ilgili olarak Muranyi, hadisin Mâlik için birincil kaynak olmadığını iddia etmektedir. Ona göre Mâlik, içtihatıta bulunurken kendi görüşüne (re'y) daha fazla meyletmektedir. Dolayısıyla hem Mâlik'in talebeleri hem de ileriki zamanlarda Mâlikî mezhebine mensup olanlar hadislere değil, İmâm Mâlik'in re'yine önem vermişlerdir.⁹⁷ Mâlikî mezhebinin yayılmasıyla ilgili olarak Muranyi; mezhebin Mâlik'in öğrencileri tarafından sistematik hale getirildiğini, onların *Muvatta'*ı Kuzey Afrika'da rivâyet etmeleri ve içtihatları neticesinde mezhebin Mısır, Kuzey Afrika ve İspanya'da yayıldığını belirtmiştir. Binâenaleyh mezheb, Doğu'da değil, Batı'da yaygınlık kazanmıştır.⁹⁸

İmâm Mâlik, Medineli bazı âlimlerin bir tasnif türü olan *el-Muvatta'* adlı çalışmalarını görmüş, fakat beğenisini ifade ettikten sonra eserlerin fazla hadis içermemesini ve bâb başlıklarıyla tasnif edilmemesini bir eksiklik olarak değerlendirmiştir. Bunun üzerine kendisi, yine aynı türden sayılan *el-Muvatta'* adında bir eser telif etmiştir. Bu konuda farklı rivayetlerin bulunduğu çeşitli çalışmalarda ortaya koyulmuştur.⁹⁹ Bu yüzden Muranyi'nin "İmâm

94 Muranyi, "Fiqh", 313.

95 Muranyi bu durumu, İmâm Mâlik'in fıkıh alanında daha fazla rağbet görebilmek için yaptığını iddia etmektedir. Bk. Muranyi, "Fiqh", 313 vd.

96 Kâdî İyâz, *Tertîbü'l-medârik*, 1/45.

97 Muranyi, "Fiqh", 313.

98 Muranyi, "Fiqh", 313; Muranyi, *Muvatta'*ın teşekkül süreciyle Sahnûn'un *Müdevvene'si* arasındaki zaman diliminde yazılı rivâyetlerin (külliyâtın) oldukça zengin olduğunu, fakat bu literatürün sadece bir kısmına ulaştığımızı, Mâlikî mezhebinin hicrî II ve III. asırlar arasındaki zaman dilimi hakkında daha fazla bilgi edinebilmemiz için daha fazla yazma eser araştırmamız gerektiğini vurgulamaktadır. Bu döneme ait elimizde en eski bulgu, İbn Vehb'in *el-Câmi'* içerisinde "Kitabu'l-Muhârebe" ve "Kitâbu'l-Kadâ fi'l-Buyû'" bölümleri yer alan ve Yûnus b. Abdüla'lâ (öl. 264/878) tarafından rivâyet edilen *Muvatta'*dır. Bk. Muranyi, "Fiqh", 313; Yûnus b. Abdüla'lâ için bk. Bilal Aybakan, "Sedefî, Yûnus b. Abdüla'lâ, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/393-94.

99 Abdurrahman İbn Ebû Muhammed Abdurrahman b. Ebî Hâtım er-Râzî, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 9 Cilt, (Dârü'l-kütüb, ts.), 1/29; Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilber en-Nemerî, *el-İntikâ' fi fezzâli'l-e'immeti's-selâseti'l-fukahâ'*, nşr. Abdülfettâh

Mâlik'in, mezhebinin daha fazla rağbet görebilmesi için re'ye başvurduğu" yönündeki iddiasının, mezkûr hâdiseden yola çıkarak asılsız olduğu rahatlıkla söylenebilir. Eğer Muranyi, bu iddiasıyla "re'y ile içtihatla bulunmakla daha fazla kitlelere ulaşmak, toplumun ihtiyaç ve sorunlarına yönelik çözüm sunmak ve fayda sağlamak" olduğunu kast ediyorsa, ancak o zaman bu görüşü makul karşılanabilir.

Muranyi'nin "*Muvatta'* bir hadis kitabı olsaydı İmâm Mâlik'in veya farklı kimselerin görüşlerini barındırmazdı" görüşü ile ilgili şunları söylemek mümkündür: Mâlik, Hz. Peygamber'in sünnetine ittibâ etmiş, sahâbe ve tâbiûnün önde gelenlerinin sözlerine titizlikle uymuştur. Bunun yanı sıra fikhî konularda doğru hükmü belirlemek için yaşadığı toplumun uyguladığı ameli de esas almıştır. Bu bağlamda Muranyi'ye kısmen hak vermek mümkün hale gelir. Zira *Muvatta'*, sadece bir hadis kitabı değil, aynı zamanda Mâlikî mezhebinin temel fikhî kaynaklarından birisidir. Ancak Mâlik'in fıkıh alanında olduğu gibi hadiste de imâm sayıldığı unutulmamalıdır. Nitekim o, her iki disiplinindeki vukufiyetini *Muvatta'*a yansıtmış ve söz konusu eseri, hem fıkıh hem de hadis konularını içeren ilk kitap olma özelliğini kazanmıştır. *Muvatta'*, sahîh hadislerden oluşması, sahâbe ve tâbiûnun söz ve fiilleri ile Medine ehlinin amellerini ihtivâ etmesi sebebiyle sünnetin önemli kaynaklarından sayılmıştır. Bu özellikleri ile birlikte İmâm Mâlik'in pek çok şer'î hüküm ve fikhî meseledeki görüşlerini barındırması da bu esere ayrı bir önem kazandırmıştır. Abbâsî halifesi tarafından İmâm Mâlik'e, diğer şehirler için hukuk kaynağı olacak bir eser yazma teklifi sunması, İmâm Mâlik'in de bu teklifi reddetmesi, aslında amel-i ehl-i Medine'nin bütün Müslümanlar nazarında bağlayıcı olmadığını ortaya koymaktadır.

Son olarak Muranyi'nin, İmâm Mâlik'in önemli talebeleri arasında zikredilen İbnü'l-Kâsım el-Utakî ve İbn Vehb'e nisbet edilen "İmâm Mâlik'e ait bazı içtihatlar, hadisten daha güçlüydü" sözleri ile ilgili yorumuna temas edilmelidir. Konunun daha iyi anlaşılabilmesi için İmâm Mâlik ve talebelerinin hadis ve sünnet kavramlarını hangi bağlamda kullandıkları göz önünde bulundurulmalıdır. Bu bağlamda Özafşar'ın ortaya koyduğu çalışmasında "İmâm Mâlik'in bazı içtihatları hadisten daha güçlüydü" sözüne dair değerlendirmesi önem arz etmektedir.¹⁰⁰ Çalışmanın neticesinde İbnü'l-Kâsım el-Utakî ve İbn Vehb'in mezkûr sözü salt bir şekilde okunduğunda yanlış anlaşılmaya müsaittir. Onların bu sözü hangi bağlamda söyledikleri doğru kavranmaz ve sö-

Ebû Gudde (Beyrut: Dârü'l-beşâiri'l-İslâmiyye, 1417/1997), 80-81; Rahile Kızılkaya Yılmaz, *Çağdaş Hadis Tartışmaları ve Muvatta'* (İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2020), 27 vd.

100 Mehmet Emin Özafşar, *Hadisi Yeniden Düşünmek: Fikhî Hadisler Bağlamında Bir İnceleme* (Ankara: Ankara Okulları Yay., 2000), 77.

zün arka planı araştırılmazsa, İmâm Mâlik'in içtihatlarının Hz. Peygamber'in sünnetinden daha önemli olduğu anlaşılabilir.

Sonuç

Genelde Batılı, özelde ise Alman oryantalistlerin İslâm dini ve İslâmî ilimler hakkında yaptıkları çalışmalar gün geçtikçe artmaktadır. Bu çalışmaların bir kısmı İslâm hakkında menfi düşünceler barındırsa da objektifliğini korumaya çalışan bazı oryantalistler tarafından yapılan çalışmalar da vardır. Bu minvalde, bazı oryantalistlerin henüz gün yüzüne çıkmamış veya neşredilmemiş yazma eserlerinin tahkikini, tercümesini, teliflerini ve neşrini amaçlayarak çeşitli çalışmalar ortaya koydukları bilinmektedir. Batılı araştırmacılar, İslâm'ın erken dönemine ait kaynakları araştırabilmek için Arap diline ve filoloji çalışmalarına büyük önem vermişler, bununla birlikte çeşitli üniversitelerde Şarkiyatçılık veya Doğu çalışmaları adı altında bölümler ve müstakil merkezler açmışlardır. Söz konusu Alman oryantalist gelenek içerisinde yetişen ve İslâm'ın erken döneminde kaleme alınan eserler hakkında detaylı çalışmalar yürüten bir araştırmacı olarak Miklos Muranyi'yi zikretmek gerekir. Onu diğer oryantalistlerden ayıran en önemli özelliği, kaynak kullanımında en eski çalışmaya ulaşma çabasıdır. O, karşılaştığı yazma eserlerin tarihini incelerken eser üzerinde yazılı olan tarihin sonradan eklenebileceği ihtimalini göz önünde bulundurarak yazılan tarihi doğrudan kaynak olarak almamıştır. Bunun yanı sıra o, İbn Hacer'in *Tehzib'i* gibi matbu halde bulunan temel kaynakları kullanırken dahi yazma eser olmasına dikkat etmiştir. Sonradan matbu hale getirilen kaynakların orijinallliğini kaybettiğini düşünen Muranyi, böyle davranmayan Calder'ı da eleştirmiştir. Nitekim Calder, matbu eserlerden hareketle söz konusu kitapları ve ihtiva ettikleri rivâyetleri tarihlendirme yoluna gitmiştir.

Muranyi'nin ortaya koyduğu eserlerin kronolojisi dikkate alındığında doktora teziyle birlikte araştırmalarının ilk önce İslâm tarihi ağırlıklı başladığını; ancak daha sonra bu ilginin İslâm hukuku ve hadis ilmine yönelik devam ettiğini söylemek mümkündür. Kaleme aldığı makale ve eserlerin geneline bakılırsa onun, İmâm Mâlik ve Mâlikîlik mezhebi üzerinde yoğunlaştığını da ifade etmek mümkündür. Hayatının önemli bir kısmını araştırmalarını sürdürmek üzere Kuzey Afrika ziyaretlerinde geçiren Muranyi, söz konusu bölgenin dinî-siyasî, tarihî ve sosyo-kültürel yapısı hakkında incelemelerde bulunmuştur. Muranyi, Kayrevân Ulucami Kütüphanesi'nde karşılaştığı yazma eserleri gün yüzüne çıkarmakla, hadis ve fıkıh tarihi alanlarına büyük katkı sağlamıştır. Kendisinden önce Schacht da Kayrevân Ulucami Kütüphanesi'nde araştırmalarda bulunmuş; fakat bunları sadece yazdığı "On Some Manuscripts in the Libraries of Kaiouran and Tunis" adlı makalesinde kul-

lanmıştır. Muranyi ise yazma nüshaların tam listesini vermiş ve kitaplaştırmış, bazılarının da neşrini gerçekleştirmiştir.

Muranyi'nin birçok alanda çalışma ortaya koyduğunu söylemek mümkündür. Bilhassa hadis ve fıkıh alanında İmâm Mâlik ve *Muvatta*'a yönelik çalışmalarını gerçekleştirdiği ve Mâlikî mezhebinde uzmanlaştığı söylenebilir. Onun hadis tenkit metodu, rivâyetlerin menşesine dayanmaktadır. O, hadisleri ve isnâdları tarihî bilgi olarak kullanmaktadır. Ona göre rivâyetler, Hz. Peygamber döneminde söylenmiş sözlerden ibaret olup belli bir kitleye hitap etmektedir. Muranyi'nin hadis kelimesiyle bizzat Hz. Peygamber'e ait (merfû) sözleri kastettiği bilinmelidir. Sahâbe ve tâbiûna ait sözleri gelenek (Almanca, Tradition) olarak tanımlamakta, râvîler için de gelenekçi (Almanca, Traditionarier) terimini kullanmaktadır. Ancak Muranyi'nin bu tabiri olumsuz anlamda kullanmadığı aşikârdır. Zira o, sadece gelenekçi tabirini değil, rivâyet, hadis, râvî, fıkıh gibi birçok Arapça terimi de kullanmaktadır. Muranyi, sahâbe hakkındaki görüşlerine yer verdiği *Die Prophetengenossen* adlı eserinde, erken dönemde yaşanan önemli tarihî olaylara vurguda bulunmaktadır. O, eserde ilk önce sahâbenin tanımını yaparken klasik İslâm kaynaklarını referans almaktadır. Dolayısıyla onun Müslümanlar tarafından ortaya koyulan literatüre oldukça önem verdiği anlaşılmaktadır. Ancak her ne kadar İslami paradigma içerisinde üretilen literatürü dikkate alsada oryantalistlerin büyük bir kısmında görülen şüpheli tutum onda da görülmektedir.

Modern tarih araştırmalarının başarılarından biri, şüphesiz kaynak tenkidinde gelinen metodolojik seviyedir. İslâm âlimleri, hadisleri farklı açılardan değerlendirmelere tabi tutmuşlar ve neticede hadislerin hukuk, ahlâk, dünyevî ve uhrevî hayat, eğitim, bilgi, medeniyet ve tarihe kaynaklık ettiği sonucuna varmışlardır. Oryantalistler, İslâm dinini ve kültürünü anlamaya çalışırken kendi usullerini belirlemiş ve oluşturdukları bu yönteme göre değerlendirmişlerdir. Muranyi'nin belirlediği usul ise İslâm kültürüne ait eski eserlerden hareketle tarihe ışık tutmaktır. Bu çalışmaların, gerek hadis tarihine gerekse fıkıha dair araştırma yapanlara büyük bir imkân ve kolaylık sağladığı belirtilmelidir.

EK: MİKLOS MURANYİ'YE AİT ÇALIŞMALARIN LİSTESİ

A. Kitaplar

1.) Muranyi, Miklos, *Beiträge zur Geschichte der Ḥadīṭ- und Rechtsgelehrsamkeit der Mālikīyya in Nordafrika bis zum 5. Jh. d. H.: bio-bibliographische Notizen aus der Moscheebibliothek von Qairawān*, Wiesbaden: Harrassowitz, 1997.¹⁰¹

2.) Muranyi, Miklos, *Die Prophetengenossen in der frühislamischen Geschichte*, Bonn: Selbstverlag des orientalischen Seminars der Universität Bonn (yayımlanmış doktora tezi), 1973.¹⁰²

3.) Muranyi, Miklos, *Die Rechtsbücher des Qairawāners Saḥnūn b. Sa'īd. Entstehungsgeschichte und Werküberlieferung*, Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 1999.¹⁰³

4.) Muranyi, Miklos, *Dirasat fī mesadiri'l-fikhi'l-Mālikī*. çev. Ömer Sabır Abdülcelil v.dğr. Beyrut: Dārü'l-Garbi'l-İslâmî, 2008.

5.) Muranyi, Miklos, *el-Mektebetu'l-'atfika bi'l-kayravān*, çev. Muhammed Fuad Na'nâ, 1. Basım, Bahreyn: Mektebetu NizâmYâkûbî el-hâssa, 2018.

6.) Muranyi, Miklos, *Materialien zur mālikitischen Rechtsliteratur*, Wiesbaden: Harrassowitz, 1984.¹⁰⁴

B. Neşirler

1.) Muranyi, Miklos, 'Abd Allāh b. Wahb (125/743-197/812): *Leben und Werk: Al-Muwaṭṭa'*. *Kitāb al-Muḥāraba. Herausgegeben und kommentiert*, Wiesbaden: Harrassowitz, 1992.¹⁰⁵

2.) Muranyi, Miklos, *Abd Allāh b. Wahb: al-Muwaṭṭa'*. *Kitāb al-qaḍā' fī l-buyū'*. *Riwaya Saḥnūn b. Sa'īd*, Beyrut: Dārü'l-garbi'l-İslâmî, 2004.

101 Kitaba yönelik kaleme alınan değerlendirme yazıları: R. G. Khoury, *Bulletin Critique des Annales Islamologiques* 16 (2003), 122-123; B. Jokisch, *Der Islam* 83,2 (2006), 486-487; J. E. Brockopp, *Islamic Law and Society* 6,3 (1999), 393-402; A. J. Newman, *Journal of Semitic Studies* 45,1 (2000), 215-219; M. Fierro, *Al-Qanṭara: Revista de Estudios Arabes* 19,2 (1998), 524-526; C. Gilliot, *Studia Islamica* 90 (2000), 192-198; R. Lohlker, *ZDMG* 150,2 (2000), 672-674.

102 Kitaba yönelik kaleme alınan değerlendirme yazıları: T. Nagel, *Der Islam* 52 (1975), 146-147; J. Pauliny, *ArOr* 45 (1977), 91-92; E. Wagner, *ZDMG* 216 (1976), 205-206.

103 Kitaba yönelik kaleme alınan değerlendirme yazıları: C. Müller, *Bulletin Critique des Annales Islamologiques* 17 (2001), 67-68; C. Melchert, *Islamic Law and Society* 8,1 (2001), 137-139; J. E. Lowry, *Journal of the American Oriental Society* 123,2 (2003), 438-440; J. Goldberg, *Journal of the Royal Asiatic Society* 10,3 (2000), 381-382; R. Oßwald, *OLZ* 96,1 (2001), 84-86; C. Gilliot, *Studia Islamica* 93 (2001/2002), 176-179; R. Lohlker, *ZDMG* 151,1 (2001), 219-220; E. Wagner, *ZGAIW* 13 (1999/2000), 387-389.

104 Kitaba yönelik kaleme alınan değerlendirme yazıları: U. Deffaa, *Verfassung und Recht in Übersee* 20 (1987), 366-367; F. Løkkegaard, *OLZ* 85 (1990), 694-695; H. Motzki, *Der Islam* 66 (1989), 367-368; U. Rebstock, *BiOr* 45 (1988), 439-440.

105 Kitaba yönelik kaleme alınan değerlendirme yazıları: C. Gilliot, *Studia Islamica* 81 (1995), 212-213; R. G. Khoury, *Bulletin Critique des Annales Islamologiques* 11 (1994/1995), 42-43; A. Rippin, *Der Islam* 72,2 (1995), 310-323; F. Løkkegaard, *OLZ* 89,4 (1994), 400-401; M. Fierro, *Al-Qanṭara: Revista de Estudios Arabes* 18,1 (1997), 256-258; R. Tottoli, *Quaderni di Studi Arabi* 13 (1995), 239-240; T. Nagel, *ZDMG* 146,2 (1996), 581-583.

- 3.) Muranyi, Miklos, *'Abd al-Malik b. Ḥabīb al-Qurtubī: al-Wāḍiḥa. Kutub aş-şalāt wa-kutub al-ḥağğ*, Beyrut: Dâru'l-besâiri'l-İslâmiyye, 2010.
- 4.) Muranyi, Miklos, *Al-Ğuz al-ḥāmis min musnad ḥadīṭ Mālik ibn Anas*, Beyrut: Dâru'l-garbi'l-İslâmî, 2002.
- 5.) Muranyi, Miklos, *Al-'Utbi: Kitāb al-ḥağğ min al-masā'il al-mustahrağa / al-Māğišūn: Kitāb al-ḥağğ*, Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2007.
- 6.) Muranyi, Miklos, *Mālik b. Anas: al-Muwaṭṭa'. Riwāya Ibn al-Qāsim al-'Utaqī. Abwāb al-buyū'*, Beyrut: Dâru'l-besâiri'l-İslâmiyye, 2012.
- 7.) Muranyi, Miklos, *İhtilāfu egvâl-i Mālik b. Enes ve Eshābihi libn-i Abdilberr el-Endülüsî*, Beyrut: Dâru'l-garbi'l-İslâmî, 2003.
- 8.) Muranyi, Miklos, *Abd Allāh b. Wahb: Al-Ğāmi'. Die Koranwissenschaften. Herausgegeben und kommentiert*, Wiesbaden: Harrassowitz, 1992.
- 9.) Muranyi, Miklos, *Abd Allāh b. Wahb: Al-Ğāmi'. Tafsīr al-Qur'ān. Die Koranexege-se. Herausgegeben und kommentiert*, I-II, Wiesbaden: Harrassowitz, 1993-1996; 2. Baskısı gözden geçirilmiş ve tek cilt halinde Dubai: Dâru'l-Birr Society, 2016.¹⁰⁶
- 10.) Muranyi, Miklos, *Ein altes Fragment medinensischer Jurisprudenz aus Qairawān. Aus dem Kitāb al-Ḥağğ des 'Abd-al-'Aziz ibn 'Abd-Allāh b. Abī-Salama al-Māğišūn (gest. 164/780-81)*, Wiesbaden: Steiner, 1985.

C. Makaleler

- 1.) Muranyi, Miklos, "Abdulaziz b. Abdullah el-Mâcişūn: Fikhuhû ve eseruhû fî'l-mezhebi'l-Mâlikî", *Buhûsü'l-mülteka'l-evvel: el-Kâdî Abdülvehhâb el-Bağdâdî el-Mâlikî*, 7 (2004), 249-253.
- 2.) Muranyi, Miklos, "Al-Balādhurîs Ansāb al-aşraf und das Kitāb al-'Uyūn wa'l-ḥadā'iq fi ahbār al-ḥaqā'iq. Band. III.", *ZDMG* 129/1 (1979), 98-101.
- 3.) Muranyi, Miklos, "Aus dem Kitāb Ahkām al-Qur'ān des Mālikiten Ibn Ḥawāz Mandād", *Der Islam* 91/2 (2014), 360-373.
- 4.) Muranyi, Miklos, "Bemerkungen zu einem Ḥadīṭ des Yaḥyā b. Sa'īd al-Anşārî. Die Problematik des tayammum in der frühislamischen Überlieferung", *Israel Oriental Studies* 5 (1975), 129-141.
- 5.) Muranyi, Miklos, "Das Kitāb Ahkām Ibn Ziyād. Über die Identifizierung eines Fragmentes in Qairawān (Qairawāner Miszellaneen V.)", *ZDMG* 148 (1998), 241-260.
- 6.) Muranyi, Miklos, "Das Kitāb al-Siyar von Abū Ishāq al-Fazārî. Das Manuskript der Qarawiyiyyîn-Bibliothek zu Fās", *JSAI* 6 (1985), 63-97.

106 Kitaba yönelik kaleme alınan değerlendirme yazıları: T. Nagel, *ZDMG* 146 (1993), 581-583; R. G. Khoury, *BCAI* 11/1994 (1995), 42-43; H. Motzki, *OLZ* 90 (1995), 412-415; R. Tottoli, *Quaderni di Studi Arabi* 13 (1995), 239-240; 14 (1996), 229; C. Gilliot, *Studia Islamica* 81 (1995), 212-213; A. Rippin, "Studying Early Tafsīr Texts", *Der Islam* 72 (1995), 310-323.

- 7.) Muranyi, Miklos, "Das Kitāb Musnad ḥadīṭ Mālik ibn Anas von Ismā'īl b. Iṣḥāq al-Qāḍī- Qairawāner Miszellaneen II.", *ZDMG* 138/1 (1988), 128-147.
- 8.) Muranyi, Miklos, "Der Muwaṭṭa-Kommentar des Andalusiers al-Qanāzī'ī (st. 413/1022) – Ein Beitrag zum andalusischen Überlieferungswesen", *Der Islam* 82/1 (2005), 52-105.
- 9.) Muranyi, Miklos, "Die Auslieferungsklausel des Vertrages von al-Ḥudaibiya und ihre Folgen", *Arabica* 23/1 (1976), 275-295.
- 10.) Muranyi, Miklos, "Die frühe Rechtsliteratur zwischen Quellenanalyse und Fiktion". *Islamic Law and Society* 2/4 (1997), 224-241.
- 11.) Muranyi, Miklos, "Ein altes Dokument über Ḥadīṭfabrikationen in der frühen medinensischen Jurisprudenz", *JSAI* 10 (1987), 119-127.
- 12.) Muranyi, Miklos, "Ein neuer Bericht über die Wahl des ersten Kalifen Abū Bakr", *Arabica* 25/3 (1978), 233-260.
- 13.) Muranyi, Miklos, "Eine islamische Rechtsfrage über Entschädigung zwischen Muslimen und Christen", *JSAI* 37 (2010), 297-305.
- 14.) Muranyi, Miklos, "Erken Dönem Tabakāt Literatüründe Sikadan Zayıfa Geçiş: Ricāl İlmine Metinler Arası Bir Yaklaşım", çev. Fatma Kızıl, *HTD* 7/2 (2010), 145-153.
- 15.) Muranyi, Miklos, "Fiqh", *Grundriss der arabischen Philologie*, I-II, nşr. Helmut Gätje. Wiesbaden: Dr. Ludwig Reichert Verlag, 1987, 312-317.
- 16.) Muranyi, Miklos, "Fragmente aus der Bibliothek des Abū l-'Arab al-Tamīmī (st. 333/944-45) in der Handschriftensammlung von Qairawān. Qairawāner Miszellaneen. 1", *ZDMG* 136 (1986), 512-35.
- 17.) Muranyi, Miklos, "From thiqa to ḍa'īf in early ṭabaqāt-literature: an intertextual approach to 'ilm al-rijāl", *JSAI* 34 (2008), 145-153.
- 18.) Muranyi, Miklos, "Ibn Iṣḥāq's Kitāb al-Mağāzī in der Riwaya von Yūnus b. Bukair", *JSAI* 14 (1991), 214-275.
- 19.) Muranyi, Miklos, "Man halafa 'ala minbari atiman ...': Bemerkungen zu einem frühen Traditionsgut, *Die Welt des Orients* 18 (1987) 92-131.
- 20.) Muranyi, Miklos, "Sahifetu 'Abdillāh b. Lehi'a nebze 'an Berdiyyeti Hidelerbc", *RIMA* 26 (1980), 107-119.
- 21.) Muranyi, Miklos, "Sakatū 'anhu. Ein Beitrag zur Ḥadīṭ-Kritik", *Ḥadīṭstudien - Die Überlieferungen des Propheten im Gespräch. Festschrift für Prof. Dr. Tilman Nagel*, nşr. Rüdiger Lohlker, Hamburg: Dr. Kovač, 2009. 153-162.
- 22.) Muranyi, Miklos, "The emergence of holy places in early Islam: on the Prophet's track", *JSAI* 39 (2012), 165-172.
- 23.) Muranyi, Miklos, "Untersuchungen zu Šarī'a-rechtlichen Entwicklungen der Gegenwart. 1. Ein Rechtsgutachten (fatwā) über das Chininverbot im Islam", *Arabica* 27 (1980), 223-256.

- 24.) Muranyi, Miklos, "Über ein Muwaṭṭa'-Fragment in der Zāwiya al-Nāṣiriyya in Tamagrūt (Marokko)", *Die Welt des Orients* 29 (1998), 149-157.
- 25.) Muranyi, Miklos, "Visionen des Skeptikers", *Der Islam* 81/2 (2004), 206-217.
- 26.) Muranyi, Miklos, "Zur Entwicklung der 'ilm al-riḡāl-Literatur im 3. Jahrhundert d. H. Qairawaner Miszellaneen IV", *ZDMG* 142 (1992), 57-71.
- 27.) Muranyi, Miklos, "Zwischen 'aṣr und maḡrib in Mekka. Ein Augenzeugenbericht von al-Laiṭ b. as-Sa'd aus dem Jahr 113/732", *Die Welt des Orients* 23 (1992), 101-128.
- 28.) Muranyi, Miklos, "(La posizione dell'islam e del diritto islamico nei vari stati). Egitto" *L'islam oggi*, a cura de Werner Ende e Udo Steinbach con la collaborazione redazionale di Michael Ursinus, Bologna: EDB Edizioni Dehoniane, 1993, s. 511-532.
- 29.) Muranyi, Miklos, "A unique manuscript from Kairouan in the British Library: the Samā'-work of Ibn al-Qāsim al-'Utaqī and issues of methodology", nşr. Herbert Berg, *Method and theory in the study of Islamic origins*, Leiden: Brill, 2003. s. 325-368.
- 30.) Muranyi, Miklos, "Die Stellung des Islams und des islamischen Rechts in ausgewählten Staaten. 10. Ägypten", nşr. Werner Ende ve Udo Steinbach, *Der Islam in Gegenwart*, Münih: Beck, 1984, s. 344-358.
- 31.) Muranyi, Miklos, "Ein neuer Bericht über die Wahl des ersten Kalifen Abū Bakr", *Arabica* 25 (1978), 233-260.
- 32.) Muranyi, Miklos, "First Steps Towards an Ibādī Corpus Iuris: The Mudawwana of Abū Ghānim al-Khurāsānī", *Today's Perspectives on Ibadī History*, nşr. Reinhard Eisener, Hildesheim: Olms, 2017, s. 119-124.
- 33.) Muranyi, Miklos, "Fromme Stiftungen von Büchern: die Moscheebibliothek von Qairawān", *Spiritualität in Religion und Kultur. Judentum - Christentum - Islam*, nşr. Hüseyin İlker Çınar ve Raif Georges Khoury, Mannheim: IFIS & IZ, 2014. s. 143-163.
- 34.) Muranyi, Miklos, "Geniza or ḡubus: some observations on the library of the Great Mosque in Qayrawān", *JSAI* 42 (2015), 183-199.
- 35.) Muranyi, Miklos, "Ibādism and Mālikism. Notes on Some Hitherto Unknown Manuscripts", *Ibadī Jurisprudence. Origins, Developments and Cases*, nşr. Barbara Michalak-Pikulska ve Reinhard Eisener, Hildesheim: Olms, 2015. s. 147-158.
- 36.) Muranyi, Miklos, "Neue Materialien zur tafsīr-Forschung in der Moscheebibliothek von Qairawān", *The Qur'an as Text*, nşr. Stefan Wild, Leiden: Brill, 1996, s. 225-255.
- 37.) Muranyi, Miklos, "Qairawāner Miszellaneen III: Notas sobre la transmission escrita de la Mudawwana en Ifrīqya segun algunos manuscritos recientemente descubiertos", *al-Qanṭara* 10 (1989), 215-231.

38.) Muranyi, Miklos, "The First Muslims in Mekka. A Social Basis for a New Religion?", *The Life of Muḥammad*, nşr. Uri Rubin. Aldershot: Ashgate, 1998, s. 95-104.

D. Değerlendirme Yazıları

1.) Muranyi, Miklos, "Guide to Sira and Hadith Literature in Western Languages",¹⁰⁷ *Die Welt des Islams* 29 (1989), 143-144.

2.) Muranyi, Miklos, "Une hermeneutique de la tradition islamique: Le commentaire des arbaun al-nawawiya de Muhyi al-Din Yahya al-Nawawi",¹⁰⁸ *Die Welt des Islams* 26 (1986), 230-231.

3.) Muranyi, Miklos, "Early Mahdism. Politics and religion in the formative period of Islam",¹⁰⁹ *WI* 31 (1991), 261-263.

4.) Muranyi, Miklos, "Abū 'Ubaid al-Qāsim b. Sallām's K. al-nāsikh wa-l-mansūkh (MS. Istanbul, Topkapı, Ahmet III A 143)",¹¹⁰ *WI* 31 (1991) 264-269.

5.) Muranyi, Miklos, "Die frühere Rechtsliteratur zwischen Quellenanalyse und Fiktion", *Islamic Law and Society* 2 (1997), 224-241. Norman Calder'ın "Studies in Early Muslim Jurisprudence"¹¹¹ adlı makalesinin değerlendirmesi.

6.) Muranyi, Miklos, "The early Islamic conquests",¹¹² *WI* 23-24 (1984), 509-510.

7.) Muranyi, Miklos, "Origins of Islamic law",¹¹³ *WI* 44,1 (2004), 133-135.

8.) Muranyi, Miklos, "The Arabic manuscript tradition. A glossary of technical terms and bibliography (ATM)",¹¹⁴ *JSAI* 37 (2010), 307-313.

9.) Muranyi, Miklos, "Muslim tradition. Studies in chronology, provenance and authorship of early ḥadīth",¹¹⁵ *WI* 23-24 (1984), 516-519.

10.) Muranyi, Miklos, "'Abd Allāh ibn Lahī'a (97-174/715-790): Juge et grand maître de l'école égyptienne. Avec édition critique de l'unique Rouleau de papyrus arabe conserve à Heidelberg",¹¹⁶ *WI* 29 (1989), 172-174.

107 Anees, Munawar Ahmad ve Alia N. Athar, "Guide to Sira and Hadith literature in Western languages" Londra, 1986.

108 Pouzet, Louis, *Une hermeneutique de la tradition islamique. Le commentaire des Arba'un an-Nawawiya de Muhyi al-din Yahya al-Nawawi (m. 677/1277). Introduction, texte arabe, traduction, notes et index du vocabulaire*, Beyrut, 1982.

109 Blichfeldt, Jan-Olaf, *Early Mahdism. Politics and religion in the formative period of Islam*, Leiden: Brill, 1985.

110 Burton, John, *Abū 'Ubaid al-Qāsim b. Sallām's K. al-nāsikh wa-l-mansūkh (MS. Istanbul, Topkapı, Ahmet III A 143). Edited with a commentary*. Cambridge: E. J. W. Gibb Memorial Trust, 1987.

111 Calder, Norman, *Studies in Early Muslim Jurisprudence*, Oxford: The Clarendon, 1993.

112 Donner, Fred McGraw, *The early Islamic conquests*, Princeton, 1981.

113 Dutton, Yasin, *Origins of Islamic law*, University of Leeds: Cruzon, 1999.

114 Gacek, Adam, *The Arabic manuscript tradition. A glossary of technical terms and bibliography (ATM)*, Leiden: Brill, 2001.

115 Juynboll, G. H. A., *Muslim tradition. Studies in chronology, provenance and authorship of early ḥadīth*, Cambridge, 1983.

116 Khoury, Raif Goerges, *'Abd Allāh ibn Lahī'a (97-174/715-790): Juge et grand maître de l'école égyptienne. Avec édition critique de l'unique Rouleau de papyrus arabe conserve à Heidelberg*, Wiesbaden, 1986.

11.) Muranyi, Miklos, "Der Handel im mālikitischen Recht. Am Beispiel des k. al-buyū' im Kitāb al-Muwaṭṭā' des Mālik b. Anas und des salam aus der Mudawwana al-kubrā von Saḥnūn",¹¹⁷ *WI* 33 (1993), 310-311.

12.) Muranyi, Miklos, "Die Anfänge der islamischen Jurisprudenz. Ihre Entwicklung in Mekka bis zur Mitte des 2./8. Jahrhunderts",¹¹⁸ *ZDMG* 143 (1993), 408-410.

13.) Muranyi, Miklos, "Studies in Qur'ān and Ḥadith. The Formation of the Islamic Law of Inheritance",¹¹⁹ *ZDMG* 138 (1988), 383-388.¹²⁰

14.) Muranyi, Miklos, "A mekkai kereskedelem kialakulása és jellege",¹²¹ *Der Islam* 55 (1978), 118-121.

E. Ansiklopedi Maddeleri

1.) Muranyi, Miklos, "Abd al-Malik b. Habib". *The Encyclopaedia of Islam* (New Edition). ed. C. E. Bosworth vd. 3/2-4. Leiden: Brill, 2009.

2.) Muranyi, Miklos, "Al-Mājishūn", *The Encyclopaedia of Islam* (New Edition). ed. C. E. Bosworth vd. 3/151-152. Leiden: Brill, 2009.

3.) Muranyi, Miklos, "Ibn Abī Zaid al-Qayrawānī", *The Encyclopaedia of Islam* (New Edition). ed. C. E. Bosworth vd. 3/101-104. Leiden: Brill, 2017.

4.) Muranyi, Miklos, "Abd Allāh b. Wahb". *The Encyclopaedia of Islam* (New Edition). ed. C. E. Bosworth vd. 3/393, Leiden: Brill, 1992.

117 Lohlker, Rüdiger, *Der Handel im mālikitischen Recht. Am Beispiel des k. al-buyū' im Kitāb al-Muwaṭṭā' des Mālik b. Anas und des salam aus der Mudawwana al-kubrā von Saḥnūn*, Berlin: Schwarz, 1991.

118 Motzki, Harald, *Die Anfänge der islamischen Jurisprudenz. Ihre Entwicklung in Mekka bis zur Mitte des 2./8. Jahrhunderts*, Stuttgart: Steiner, 1991.

119 Powers, David S., *Studies in Qur'ān and Ḥadith. The Formation of the Islamic Law of Inheritance*, Berkeley: University of California, 1986.

120 H. Motzki ve U. Haarmann da değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Bk. H. Motzki, *Der Islam* 65 (1988), 117-120; U. Haarmann, *BiOr* 49 (1992), 543-545.

121 Simon, Róbert: *A mekkai kereskedelem kialakulása és jellege*, Budapest, 1975.

Kaynakça

- Abdullah b. Vehb. *Kitâbu'l-muhârebe mine'l-Muvatta'*. nşr. Miklos Muranyi. Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 2002.
- Abdullah b. Vehb. *el-Muvatta' Kitâbu'l-Kadâ fi'l-buyû'*. nşr. Miklos Muranyi. Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 2004.
- Abdullah b. Vehb. *el-Câmi' Kitabü't-Tefsiri'l-Kur'ân*. nşr. ve thk. Miklos Muranyi. 2 Cilt, Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 1992.
- Abdullah b. Vehb. *al-Gâmi' li'bnî Vehb*. thk. Miklos Muranyi. 3 Cilt. Dubai: Câmi'tü Dârü'l-Berr, 2016.
- Abdullah b. Vehb. *al-Gâmi'. Die Koranwissenschaften*. nşr. ve thk. Miklos Muranyi. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 1992.
- Adıgüzel, Cumhuriyet Ersin. "Zîrîler". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44/462-463. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Akın, Ramazan. "Siyer Yazıcılığında İbn İshâk'ın Sîre'si Özelinde Rivayet Nakli ve Aidiyeti Sorunu". *Siyer Araştırmaları Dergisi* 8 (2020), 191-208.
- Altıntaş, Fatma Betül. *Tarihsel Eleştiri Yöntemlerinin Tenkidi ve İslami Rivayetlere Uygulanması Sorunu*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2020.
- Avcı, Remzi. *Kurgu ile Gerçeklik Arasında Alman Oryantalizmi*. İstanbul: Ketebe Yayınları, 2021.
- Aybakan, Bilal. "Sedefî, Yûnus b. Abdü'lâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/393-394. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- Bardakoğlu, Ali. "Abdullah b. Nâfi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1/124. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.
- Becker, Carl Heinrich. *Papyri Schott-Reinhardt*. Heidelberg: Carl Winter's Universitätsbuchhandlung, 1906.
- Berg, Herbert. "Competing Paradigms in Islamic Origins: Qur'an 15:89-91 and the Value of Isnâds". *Method and Theory in the Study of Islamic Origins*. 259-292. Leiden: Brill, 2003.
- Brockopp, Jonathan E. "Literary Genealogies from the Mosque-Library of Kairouan". *Islamic Law and Society* 6/3 (1999), 393-402.
- Bulut, Yücel. *Oryantalizmin Kısa Tarihi*. İstanbul: Küre Yayınları, 6. Basım, 2014.
- Calder, Norman. *Studies in Early Muslim Jurisprudence*. Oxford: Clarendon Press, 1993.
- Dayhan, Ahmet Tahir. "İstışrâk İle İstışhâd Edilir mi? -Eleştirel bir bakış-". *Hadis Tetkikleri Dergisi* 5/2 (2007), 7-45.
- Erdoğan, Mehmet. "Mugîre b. Abdurrahman". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30/375-376. İstanbul: TDV Yayınları, 2005.
- Ess, Josef van. "From Wellhausen to Becker: The Emergence of Kulturgeschichte in Islamic Studies". *Islamic Studies: A Tradition and Its Problems*, ed. Malcolm H. Kerr (Malibu, CA: Undena, 1980).
- Fraisse, Ottfried. "From Geiger to Goldziher: Historical Method and its Impact on Shaping Islam", *Wissenschaft des Judentums between East and West: The Hungarian Connection in Modern Jewish Scholarship*. Berlin, 2013.
- Görgün, Hilal. "Reiske, Johann Jacob", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 12 Aralık 2021. <https://islamansiklopedisi.org.tr/reiske-johann-jacob>
- Güşen, Seyit Ali. "Endülüs'te Yazılan Sahabe Biyografilerinde Son Halka: Ru'aynî ve Câmi'i". *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 34 (2016), 7-44.

- Hainisch, Ludmilla. "Gelehrten Selbstverständnis, wissenschaftliche Rationalität und politische Emotionen". *Die Welt des Islams* 32 (1992), 107-123.
- Hallaq, Wael B. *Şarkiyatçılığı Yeniden Düşünmek*. çev. Ahmet Demirhan. İstanbul: Ke-tebe Yayınları, 2020.
- Heschel, Susannah. "Emperyalizmin Yükselişi ve Alman-Yahudi Oryantalistlerin İslam Araştırmalarına Katılımı". *İsrailiyat: İsrail ve Yahudi Çalışmaları Dergisi* 6 (2020), Çev. Necmettin Salih Ekiz, Burak Pekcan, 55-88.
- İbn Abdülberr, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilberr en-Nemerî. *el-İntikâ' fî fezâilî'l-e'immeti's-selâseti'l-fukahâ'*. nşr. Abdülfettâh Ebû Gudde. Beyrut: Dârü'l-beşâiri'l-İslâmiyye, 1417/1997.
- İbn Abdülberr, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilberr en-Nemerî. *et-Temhîd li mâ fî'l-Muvatta' mine'l-meânî ve'l-esânîd*. 26 Cilt. thk. Mustafa b. Ahmed el-Alevî-Muhammed Abdülkebîr el-Bekrî-Sa'îd Ahmed A'râb. Mağrib, 1976-1992.
- İbn Asâkir, Ebû Muhammed Bahâüddîn el-Kâsım b. Alî el-Hasen ed-Dumaşkı. *Müntehabât min Târîhi Dimaşk*. 39 Cilt. Şam: Dârü'l-Kütübî'z-Zâhiriyye, ts.
- İbn Ebî Hâtim, Ebû Muhammed Abdurrahman b. Ebî Hâtim er-Râzî. *el-Cerh ve't-ta'dîl*. 9 Cilt. Dârü'l-kütüb, ts.
- İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekir. *el-Musannef*. 26 Cilt. thk. Muhammed Avvame. Beyrut: Müessesetü 'Ulûmi'l-Kur'ân, 2006.
- İbn Hacer, Şihâbuddîn el-Askalânî. *Tehzîbu't-Tehzîb*. 12 Cilt. Haydarabad: Matba'atü Dâireti'l-Me'ârif. 1. Basım. 1326/1908.
- Kâdî İyâz, Ebü'l-Fazl İyâz b. Mûsâ b. İyâz el-Yahsubî. *Tertîbü'l-medârik ve takrîbü'l-mesâlik li-ma'rifeti a'lâmi mezhebi Mâlik*. thk. Ahmed Bekr Mahmûd, 8 Cilt. Beyrut, ts.
- Kandemir, M. Yaşar. "İbn Nâsiruddin". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 20/226-229. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Kızıl, Fatma. "Oryantalistlerin Akademik Hadis Araştırmaları: Ana Eğilimler, Yerleşik Kabuller ve Temel İddialar". *Hadis ve Sîyer Araştırmaları = Hadith and Sira Studies* 5/1 (2019), 155-245.
- Kızılkaya Yılmaz, Rahile. *Çağdaş Hadis Tartışmaları ve Muvatta'*. İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2020.
- Mâlik b. Enes, Ebû Abdillâh. *el-Muvatta' bi rivâyeti Ebi'l-Kâsım el-'Utakî*. nşr. Miklos Muranyi. Beyrut: Dârü'l-Basâiri'l-İslâmî, 2012.
- Mizzî, Ebü'l-Haccâc Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdirrahmân. *Tehzîbü'l-Kemâl fî es-mâi'r-ricâl*. thk. Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf. 35 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1403/1983-1413-1992.
- Muranyi, Miklos. *Materialien zur malikitischen Rechtsliteratur*. Wiesbaden: Harrassowitz, 1984.
- Muranyi, Miklos. *Dirâsât fî mesâdiri'l-fıkhi'l-Mâlikî*. çev. Ömer Sabır Abdülcelil v.dğr. Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 2008.
- Muranyi, Miklos. *el-Mektebetu'l-'atîka bi'l-kayravân*. çev. Muhammed Fuad Na'nâ: 1. Basım. Bahreyn: Mektebetu NizâmYâkûbî el-hâssa, 2018.
- Muranyi, Miklos. *Beiträge zur Geschichte der Hadit- und Rechtsgelehrsamkeit der Mâlikiyya in Nordafrika bis zum 5. Jh. d.H. Bio-bibliographische Notizen aus der Moscheebibliothek von Qairawân*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 1997.

- Muranyi, Miklos. "Fiqh". *Grundriss der arabischen Philologie*. 2 Cilt. nşr. Helmut Gätje. Wiesbaden: Dr. Ludwig Reichert Verlag, 1987, 312-317.
- Muranyi, Miklos. "Abdulazîz b. Abdullah el-Mâcişûn: Fıkhuhû ve eseruhû fı'l-mezhebi'l-Mâlikî". *Buhûsü'l-mülteka'l-evvel: el-Kâdî Abdülvehhâb el-Bağdâdî el-Mâlikî*. 7 (2004), 249-253.
- Muranyi, Miklos. "Ein altes Dokument über Haditfabrikationen in der frühen medien-sischen Jurisprudenz". *JSAI* 10 (1987), 119-127.
- Muranyi, Miklos. "From Thiqa to Da'if in Early *Tabaqât*-Literature: an Intertextual Approach to 'Ilm al-Rijâl". *JSAI* 34 (2008), 145-153.
- Muranyi, Miklos. "Erken Dönem Tabakât Literatüründe Sikadan Zayıfa Geçiş: Ricâl İlmine Metinler Arası Bir Yaklaşım". çev. Fatma Kızıl. *HTD* 7/2 (2010), 145-153.
- Muranyi, Miklos. "Guide to Sira and Hadith Literature in Western Languages by Munawwar Ahmed Anees and Alia N. Athar". *Die Welt des Islams* 29 (1989), 143-144.
- Muranyi, Miklos. "Fiqh". *Grundriss der arabischen Philologie*. 3 Cilt. nşr. Helmut Gätje. Wiesbaden: Dr. Ludwig Reichert Verlag, 1987, 312-317.
- Muranyi, Miklos. *Die Prophetengenossen in der frühislamischen Geschichte*. Bonn: Selbstverlag des orientalischen Seminars der Universität Bonn, 1973.
- Muranyi, Miklos. "Ibn Ishâq's Kitâb al-Magâzi in der Riwaya von Yunus b. Bukair". *JSAI* 14 (1991), 214-275.
- Muranyi, Miklos. "Fragmente aus der Bibliothek des Abu'l-Arab al-Temîmî (st. 333/944-45) in der Handschriftensammlung von Qairawan". *ZDMG* 136 (1986), 512-35.
- Muranyi, Miklos. "Visionen des Szeptikers". *Der Islam* 81/2 (2004), 206-217.
- Muranyi, Miklos. "Zur Entwicklung der 'ilm al-ricâl Literatur im 3. Jahrhundert d.H. (Qairawaner Miszellaneen IV)". *ZDMG* 142 (1992), 57-71.
- Muranyi, Miklos. "Die frühe Rechtsliteratur Zwischen Quellenanalyse und Fiktion". *Islamic Law and Society* 2/4 (1997), 224-241.
- Nesâî, Ebû Abdürrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî. *Fedâilu's-sahâbe*. Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, ts.
- Özafşar, Mehmet Emin. *Hadisi Yeniden Düşünmek: Fikhî Hadisler Bağlamında Bir İnceleme*. Ankara: Ankara Okulları Yayınları, 2000.
- Özkan, Halit. "Amele Delâlet Eden Tabirler Açısından Muvatta' Nüşhaları". *İslâm Araştırmaları Dergisi* 25 (2011), 1-26.
- Polat, Hüseyin. "Alman Oryantalistlerin Kur'an ve Tefsir Çalışmaları (Rudi Paret Örneği)". Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Tefsir Bilim Dalı, Yüksek lisans Tezi, 2011.
- Said, Edward W. *Şarkiyatçılık*. çev. Berna Ülner. İstanbul: Metis Yayınları, 7. Basım, 2013.
- Sarıçam, İbrahim, Özdemir, Mehmet, Erşahin, Seyfettin. *İngiliz ve Alman Oryantalistlerin Hz. Muhammed Tasavvuru*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2011.
- Schacht, Joseph. "On Some Manuscripts in the Libraries of Kairouan and Tunis". *Arabica* 14 (1967), 225-258.
- Schacht, Joseph. *The Origins of Muhammadan Jurisprudence*. Oxford: The Clarendon Press, 1975.
- Shoemaker, Stephen J. *The Death of a Prophet: The End of Muhammad's Life and The Beginnings of Islam*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2012.

- es-Sülemî, Abdülmelik b. Habîb. *el-Vâdiha*, nşr. Miklos Muranyi, Beyrut: Dârü'l-Besâiri'l-İslâmiyye, 2010.
- Taşçı, Özcan. *Alman Oryantalizm Geleneği Kalam ve İslam Felsefesi Örneği*. Ankara: Nobel Yayınları, 2014.
- Uğurlu, Abdülhamit. "*Alman Oryantalist Miklos Muranyi'nin Hadis İlimine Dair Görüşleri*". İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Wansbrough, John. *Quranic Studies: Sources and Methods of Scriptural Interpretation*. çev. Andrew Rippin. Oxford: Prometheus Books, 2004.
- Yaşar, Hüseyin. *Alman Oryantalizminde Kur'an'a Bakış (Metin Analizi ve Tenkidi)*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2010.
- Yılmaz, Rahile. "Norman Calder'ın Studies in Early Muslim Jurisprudence Adlı Eseri Çerçevesinde Şarkiyat Literatüründe Muvatta'ın Tarihlendirilmesi". *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 24 (2014), 393-407.
- Yücel, Ahmet. *Hadis Sözlüğü*. İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2020.
- Zehebî, Ebû Abdullah Şemsuddîn. *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*. thk. Şuayb el-Anavut v. dğr. 25 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1402/1982-1417-1996.